

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III. рік. Ч. 52.

Відень, 20 серпня 1916.

Ч. 112.

Просимо відновити передплату, інакше безумовно здержимо висилку часописи.

Кінцева ціль Росії.

Могутнім і переконуючим голосом перестороги Німеччини перед російською небезпекою являєть ся книжка Акселя Шмідта п. з. «Кінцева ціль Росії» у збірці «Російська небезпека».

Колиб була знала Німеччина краще Росію, ніж се було перед війною, лист професора Мітрофанова до видавця поважного місячника «Preussische Jahrbücher», професора Дельбріка, був би не зробив такого гомового вражіння на кілька місяців перед війною. Головну думку листу подає отсе речення: «Напір Росії на полудне (себто до Царгороду) се історична (можна-б також сказати церковна), політична й економічна необхідність, а чужа держава, яка опираєть ся сьому напорови, стає тим самим ворожою державою». Блише пояснення такого становища находимо в отсих словах згаданого листу: «Німецько-австрійський союз зробив тепер Німеччину принципіальним ворогом Росії. Для Росії балканське питання не є жадною guerre de luxe, ніякою авантурничою мрією славянофілів: його розвязка се без сумніву економічна й політична необхідність. Цілий російський бюджет опираєть ся на вивозі за границу; як що купецький білянс стане пасивний, збанкрутує російський скарб, бо не буде в силі заплатити відсотків від своїх страшних заграничних довгів. А три чверти сього вивозу йдуть через полудневі пристані й далі через обидва турецькі проливи. А замкне хто сей вихід, так устане російська торгівля, а економічних наслідків сього замкнення не можна було-б і передбачити: остання турецько-італійська війна показала се досить ясно. Лише посідання Босфору й Дарданелів може закінчити сей невиносний стан, бо існування такої світової держави, як Росія, не може залежати від припадків і чужої самоволі. З другого боку не можливо, щоб Росія захоувала ся зовсім байдужно супроти долі південних Славян на Балканському півострові. Раз є малі балканські держави критем задів для морських проливів, а далі протягом століть пролито забгато російської крови й забгато викинено російського гроша для балканських героїв,

аби тепер залишити цілу справу: було-б се моральним і політичним самовбійством для російського правительства. Розумієть ся, що зависоко не треба цінувати значіння всеславянської ідеї, але вона існує й живе без сумніву, а всеславянські демонстрації в 1913 р. на вулицях так багатьох російських міст, в яких брали участь навіть опозиційні елементи, є ярким висловом того».

Вже в 1910 році заявив один російський ліберал перед Шмідтом: «Двоголовий орел Росії глядить одною головою на захід, другою на схід, але обома неповоручно на полудне». Сього погляду є всі російські політики, а професор Мілюков ось що заявив у справі морських проливів: «Правда, ми не зачали війни, але саме тому не можемо швидше скінчити війну, аж візьемо Дарданелі. Росія досить велика, щоб не потребувати більше жадних побільшень території, але без вільного виходу до моря вона не осягла свого остаточного вигляду». Ще далі пішов у своїх думках Марков II, котрий не хотів нічого чути навіть про частинну неутралізацію морських проливів. Ще вимовнішим доказом є протест давніших міністрів: Маклакова, Щегловоїта й Тавбе, котрих усе-ж уважали великими приятелями Німців, проти невірнього розуміння їх воєнних цілей. Крім розторощення Німеччини та знищення Австрії через відірвання всіх славянських народів поставили вони головною цілю здійснення історичних задач на Чорнім морі через прилучення Царгороду разом з морськими проливами. А дипломат Трубецкой не хоче нічого знати про відкрите Чорного моря для всіх флот.

Се вже вистарчило-б для доказу, що Німеччина не може погодити ся з тим, аби Царгород дістав ся в російські руки. Розумінне сеї правди було також з німецького боку. Наче становище Миколи II передбачав Бісмарк, коли писав до баварського короля Людвика: «Коли нема сумніву, що хоч царь Олександр II не бажав турецької війни, все-таки вів її під натиском всеславянських впливів і, коли тимчасом ся партія збільшила свій вплив через те, що на царя робить сьгодні більше й небезпечніше вражін-

не та агітація, яку веде ся партія, — можна легко побоювати ся, що так само їй може удати ся добути підпис царя Олександра для дальших войовничих підприємств». А далі стояло в Бісмарковім листі, що він не може оборонити ся від переконання, «що мирови загрожує Росія й тільки Росія». А в своїй славній промові в Райхстагу з 6 лютого 1888 підчеркнув він, що навіть «повне поставлення нашої (німецької) політики на службу російської не зберегло-б нас перед тим, аби ми проти нашої волі і проти нашого змагання не попали в спір з Росією».

На той час припадає кілька статей, які присвятив філософ Едвард Гартман російській справі в часописи «Gegenwart». Він висловив думку, що якби Росія зачала війну, треба зменшити її офензивну силу, відриваючи від неї значні території. Російському експансивному напорови радив запобігти тим робом, аби сю величезну державу розложити на її природні складові часті; притім пропонував він відірвати Україну та зробити з неї окрему державу. «Певно не забракне голосів, каже Гартман, що приписали-б побідним німецьким військам невдячну задачу наново приводити до сил розбите царство. Одначе як довго лишиться живучою ще решта традицій Бісмаркової державної штуки, не запанують такі голоси!» Також Гартман уже звернув увагу на такого союзника Росії, як швидкий зріст числа її населення, і що йому треба завчасу запобігти, розкладаючи кольоса на його природні часті.

Сі статі Гартмана припадають на той самий час, що й згадана промова Бісмарка. Се вказує, що маємо тут діло більше ніж з зверхньою однозгідністю думок. Що Бісмарк відкинув у 1855 р. проєкт Бунзена й Бетмана Гольвега (батька теперішнього державного канцлера Німеччини) стати в кримській війні по боці ворогів Росії й припечатати її ослаблення відірванням України, не говорить, розуміється, зовсім нічого проти того. Бо поки не розв'язано німецької справи, не бажав Бісмарк війни з східним сусідом.

Одначе Німеччина не може допустити Росії запанувати над морським проливами і то не задля Туреччини й Болгарії, а задля самої німецької нації, щоб вона могла стати світовим народом побіч Англії, Росії й Америки. Бо саме лінія російської експанзії Одеса—Середземне море перетинає в Царгороді німецьку економічно-політичну лінію Берлін-Багдад. Німеччина або Росія таке є гасло, а не Росія й турецька приязнь, як думають деякі наївні політики. Бо навіть колиб Росія дістала ся до Перського заливу, се тільки довело-б до незвичайного зросту економічної сили Росії, а не спинило-б її напору на полудне. «Бо географічна будова Росії вказує з цілою силою на полудне. Не мертва Волга в Каспійським мішку творить кряж Росії, але Дніпро, що вливаєть ся до Чорного моря й природний вихід котрого Дарданелі. А хто думає, що Росія, не зважаючи на весь дуже швидкий розвиток Сибірі, задовольнить ся Перським заливом яко пристанню для вивозу, той веде політику, на засягаючи ради географічної карти. 75% вивозу, які йшли досі через Дарданелі, не можуть найти своєї дороги до Перського заливу.» Тепер сподіваєть ся Росія добути те, чого не осягнула в XIX в., хоч два рази стояли її війська перед Царгородом. «Нашим військам, що саме здобули Трапезунт, — писав Меншіков по здобуттю сього турецького міста, —

лежить тепер на серці зробити те, що наслідком природного ходу подій повинно було стати ся вже перед 100 до 150 літами.»

А самотню раду на російську небезпеку находить Шмідт таку: «Російська історія дає на те ясну відповідь, що не тільки в минувшині мала значінне, але й для нинішнього дня й будуччини не стратила своєї вартости. Росія стала великою державою, коли від Польщі здобула Україну, а рівночасно польська держава стратила через те характер великої держави. Тому й Карло XII ударив на Росію на Україні, а й Фридрих Великий справедливо оцінив ціле значінне української справи для розгрому Росії. Не Польща, не надбалтійські провінції забезпечують Росії характер великої держави, але самотно й тільки Україна. Не тільки тому, що має 30 мільонів населення, але й тому, що як ми бачили,* вона є шпихліром збіжки, руди й вугля Росії. Правда, через утрату Польщі, надбалтійських провінцій і Фінляндії стала-б Росія азійською державою, але все-таки лишила ся-б великою державою. Щойно через утрату України спала-б вона з педесталу світової могутньої держави. Тому й кинула ся Росія зразу на Галичину, щоб, здобувши український піємонт, як називають східну Галичину, здушити в зародку українське відродження. Поки на Україні не повстане великий провал, що відділюватиме Росію, вона не дасть спокою.»

«Коли Росія уважав своєю місією панувати над Європою й Азією, — хай буде, ми уважаємо місією Німеччини оберекти Європу й Азію перед сим пануванням Московщини» — таку відповідь дав проф. Дельбрік проф. Мітрофанову. В російсько-німецьким конфлікті за Царгород нема ніякої можливости погодження. Із російського боку говорив же бесідник кадетів, Маклаков, з приводу бенкету на честь англійського посла в Москві про непереведне противенство між інтересами Росії й Німеччини, виводячи, що або Німеччина мусить виректи ся своїх плянів або Росія мусить забути свою мрію про Царгород і пристати на те, що на Кавказі межуватиме з Німеччиною.

Економічні підвалини боротьби за Дарданелі.

... Скільки разів російський в'язень струсе гратами своєї географічної в'язниці, трівожать ся західні народи за свій мир. Пешель.

Ніяка инша велика держава не залежить від укладу свого торговельного білянсу в такій мірі, що Росія. Росія мусить удержати активність свого торговельного білянсу, щоб не захитати свого білянсу заграничних виплат, значить, вона мусить старати ся, щоб вивіз усе значно перевищав довіз. Іншим великим державам, як напр. Німеччині й Англії, при пасивнім торговельнім білянсі легко осягнути активний білянс виплат, сим робом удержати народній добробут і ще його побільшити припливом великих сум з робіт і услуг у міжнароднім обороті, з фрахтових коштів, провізій, комісійних належитостей і т. д., як також з відсотків вложених за границею капіталів своєї народньої економії. Знов инші держави, як напр. Італія та Швайцарія, мають постійний доплив готівки наслідком обороту з за границею, а сей доплив для самої Італії оцінюють на шістьсот мільонів лірів річно. Всіх сих помічних засобів не має Росія. Навпаки, сі позиції білянсу виплат пасивні для Росії, значить, вона має більше платити за границі, ніж одержати від неї. Пояснити се

* Пор. статю Германа „Економічні підвалини боротьби за Дарданелі“.

дуже легко. Росія не має жадної гідної уваги власної торговельної флоты, вона здана в міжнароднім торговельнім обороті на заграничного власника кораблів, агента й банкира, не має ніякого допливу чужинців до власного краю, зате дуже велике число її власних горожан виїжджає за границю та вкінці має вона щорічно платити за границі в сумі багатьох мільонів відсотки від затижнених за границею позичок державних, громадських і залізничних і нарешті за вложений в Росії заграничний промисловий капітал.

Одиноке вирівнання залежить від заграничної торгівлі. Тільки через надвишку вивозу своїх краєвих продуктів може Росія вдержати свій білянс виплат. Також не можна вже досягнути тепер експорту битих і небитих благородних металів у порівнянні з тим, як був можливий у 70 рр., бо від часу введення золотої валюти (1897) Росія, не зважаючи на її власну продукцію золота та срібла, приневолена більше благородних металів ввозити, ніж може вивозити. Подані отсе числа показують, що торгівля благородними металами тільки ще погіршує білянс виплат.

Вивіз і довіз благородних металів у мільонах рублів.

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1896	3,1	177,6	-174,5	1902	7,1	36,0	-28,9
1897	12,7	209,5	-196,8	1903	4,6	27,9	-23,3
1898	4,9	131,5	-126,6	1904	38,5	26,2	+12,3
1899	50,8	82,2	-31,4	1905	47,3	63,5	-16,2
1900	134,3	34,1	+100,2	1906	17,9	38,0	-20,1
1901	72,0	18,0	+54,0				

Разом вносить недобір 451,3 мільонів рублів за одинадцять літ.

Правда, в деякій мірі входять тут у рахубу ощадности зайнятих за границею пільних сезонних робітників, які припливають до Росії, однак ці суми не можуть значно вплинути на російський білянс виплат. Підставою російської народної економії є тому торгівля з за границею. Природна річ, хвилево може допомогти собі кожда держава, поки має кредит, заграничними позичками, але сей спосіб мусить швидко відмовити, коли такий стан стає хронічним. Уже понад належну міру мусіла Росія зробити з того ужиток.

Пригляньмо ся російському торговельному білянсови, а побачимо, що від кінця 70 рр., себто від часу російсько-турецької війни в 1877—1878 наступив остільки зворот, що від того часу починає вивіз перевищати довіз і що відтоді вивіз постійно підскакує в зростаючій прогресії, а довіз усе більше лишається поза вивозом. Зокрема впадає в очі, що перший раз у рр. 1877 і 1878, себто саме в часі російсько-турецької війни, коли замкнено Дарданелі для російської чорноморської торгівлі, торговельний білянс активний.

Подані низше числа дають погляд на російський вивіз і довіз у рр. 1872—1889, себто в часі по й перед турецькою війною, і від 1900 до 1911, себто з часу перед світовою війною. Дев'ятедесяті роки минулого століття, що виповнюють час між ними, зазначають ся деколи спадом наслідком великих недородів і спричинених ними заборон вивозу збіжа, однак сей спад не міг уже більше захитати активності торговельного білянсу.

Російський торговельний білянс у мільонах рублів

(з виключенням торгівлі благородними металами).

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1872	327,0	435,2	-108,2	1881	506,4	517,7	-11,3
1873	364,4	443,0	-78,6	1882	617,8	566,8	+51,0
1874	431,8	471,4	-39,6	1883	640,3	561,9	+78,4
1875	382,0	531,1	-149,1	1884	589,9	538,0	+51,9
1876	400,7	477,6	-76,9	1885	538,7	434,2	+104,5
1877	527,9	321,0	+206,9	1886	488,5	438,2	+50,3
1878	618,2	595,6	+22,6	1887	623,0	393,2	+229,8
1879	627,8	587,7	+40,1	1888	793,9	390,7	+403,2
1880	498,7	622,8	-124,1	1889	766,0	437,0	+329,0

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1900	716,4	626,4	+90,0	1906	1094,9	800,7	+294,2
1901	761,6	593,4	+168,2	1907	1053,0	847,4	+205,6
1902	860,3	599,2	+261,1	1908	998,3	912,7	+85,6
1903	1001,2	681,7	+319,5	1909	1427,7	906,3	+521,4
1904	1006,4	651,4	+355,0	1910	1449,1	1084,4	+364,7
1905	1077,3	635,1	+442,2	1911	1591,4	1161,7	+429,7

У часі перед турецькою війною далеко не була Росія зацікавлена укладом свого торговельного білянсу в такій мірі як сьогодні. Тоді розходило ся властиво тільки про покритте довозу, бо інші пасивні позиції в білянсі виплат, як даліше вони представлені для теперішнього часу, ледви входять у рахубу. Затє розмірно малу пасивність у торговельнім білянсі вирівнювано по найбільшій часті вивозом благородних металів, який можна бачити на отсій таблиці:

Вивіз і довіз благородних металів у мільонах рублів.

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1870	23,9	2,7	+21,2	1877	19,3	11,0	+8,3
1871	17,7	7,4	+10,3	1878	14,2	16,5	-2,3
1872	7,9	13,0	-5,1	1879	10,2	14,8	-4,6
1873	14,7	20,6	-5,9	1880	28,8	12,4	+16,4
1874	17,5	16,6	+0,9	1881	69,0	9,9	+59,1
1875	28,0	6,4	+21,6	1882	80,5	9,8	+70,7
1876	103,3	5,4	+97,9				

Разом надвшка 288,5 мільонів рублів.

Коли тоді могла Росія легко сплачувати золотом і сріблом надвишку свого довозу, мусить вона сьогодні з бідом вирівнювати відсотки своїх заграничних довгів вивозом своїх краєвих продуктів.

Коли слідимо за російською заграничною торгівлею на її шляхах довозу й вивозу, мусимо відрізнити три головні торговельні шляхи: дорогу через Чорне море й Дарданелі, дорогу через Балтійське море та вкінці торговельний шлях через західну межу краю.

Торгівля через Біле море, російські пристані Тихого океану й інші межі краю відграє підрядну ролю.

З становища торговельного білянсу чорноморська торгівля має рішаче значінне для Росії. Вона виказує надвишку вивозу супроти довозу, яка значно перевищає активність усього російського торговельного білянсу, иншими словами значить се: ціла російська загранична торгівля була-б пасивною без чорноморської торгівлі, а при тривкій перерві українського експорту через Чорне море й Дарданелі мусіла-б Росія вдержати свої виплати за границю й до того ще у великій мірі занехати свій довіз, а се рівняло ся-б державному банкрутству й остаточному занепадові народної економії.

Правда, чорноморська торгівля була активною вже й у 70 рр. минулого століття, але ледви чи була тоді залежною держава від того, як показує рік війни 1877, в котрім російський загальний вивіз перший раз досягає надвишку 206,9 мільонів рублів, а чорноморська торгівля причетна в сій надвишці тільки 19,7 мільонами. Український вивіз вносив у сім році 35,8, довіз 16,1 мільонів рублів. У 80 рр. здобуває вивозна торгівля через Чорне море вже велике значінне, а надвшка сього вивозу перевищає загальну надвишку російського вивозу в літах 1881—1889 вже більш ніж на 228 мільонів рублів.

Вивіз і довіз через Чорне море в мільонах рублів.

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1881	148,1	64,4	83,7	1886	195,0	82,9	112,1
1882	201,5	59,6	141,9	1887	271,6	54,4	217,2
1883	191,5	79,0	112,5	1888	373,4	59,2	314,2
1884	191,5	83,4	108,1	1889	351,0	62,6	288,4
1885	208,7	71,7	137,0				

Однаке своє повне значінне одержує чорноморська торгівля щойно в новім столітті, з одного боку через те, що зобовязання Росії супроти заграниці зростають дуже сильно й наслідком того здана вона щораз більше на надвишку свого вивозу, — самий державний довг збільшається в сім часі звиш ніж о два мільярди рублів, — так головно через те, що активність української торгівлі перевищає активність усеї російської заграничної торгівлі вже в зовсім значній мірі, а саме в девятьох роках від 1903 до 1911 більше ніж о 732 мільонів рублів супроти 228 мільонів рублів у рівнім протязі часу від 1881 до 1889. Отже загранична торгівля Росії в самих останніх девятьох роках мала-б була виказати замість активності 3018 мільонів рублів пасивність 732 мільонів рублів, стан, який ледви чи знесла-б держава.

Вивіз і довіз через Чорне море в мільонах рублів.

Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка	Рік	Вивіз	Довіз	Надвшка
1900	256,1	83,6	172,5	1906	420,2	85,1	335,1
1901	290,8	91,8	199,0	1907	428,8	82,0	346,8
1902	384,8	82,6	302,2	1908	382,8	74,3	308,5
1903	455,9	79,5	376,4	1909	628,2	74,5	553,7
1904	456,3	78,9	377,4	1910	627,7	84,3	543,4
1905	451,3	76,4	374,9	1911	631,0	96,9	534,1

Для російської привозної торгівлі ледви чи збільшило ся значінне Чорного моря. Підскоченне виносить від початку 80 рр. не цілих 30%, зате вивіз зріс у сім самім часі більше ніж потрійно. Пояснити се можна тим, що Росія довозить головно дорогі промислові вироби, що зносять кошти транспорту залізницею й волять сю дорогу задля її швидкості, а на вивіз складають ся дешеві масові продукти, котрі можуть виносити невисоке maximum фрахтових коштів, аби могли видержати конкуренцію на світовім ринку. Тому вивіз мусить вибирати морську дорогу.

Росія здана на чотири морські торговельні шляхи: Балтійське море, Чорне й Азовське море на полудні Росії, ключ котрих творять Дарданелі, далі Біле море та вкінці Тихий океан для східної Сибірі. Кожда з тих брам для нападу й випадку має свою країну поза фронтом, які з причини недостачі вибудованих водних шляхів у краю гостро відмежені одна від другої. Тому відпровадженне виміни товарів з одної з тих областей до пристаней іншої треба уважати принципіально виключеним.

Найвиразнійше видно се, коли слідить ся за російською прибережною торгівлею від моря до моря. Наведу тут тільки числа за час від 1907 р. З них можна виробити собі погляд на властиві прикмети сеї торгівлі та її розвиток. У 1911 р. виносив сей товаровий оборот для Чорного моря вже 91,8 мільонів рублів, себто кругло 200 мільонів марок.

Прибережна торгівля Чорного й Азовського моря в мільонах пудів і рублів.

	З Чорного моря до				З Чорного моря від				Цілість прибережної торгівлі від і до Чорного моря
	Балтійського моря	Тихого океану	Білого моря	Разом	Балтійського моря	Тихого океану	Білого моря	Разом	
1907	П. 18,6	2,3	0,2	21,1	3,5	0,03	—	3,5	24,6
	Р. 26,2	13,2	0,8	40,2	23,6	0,3	—	23,9	64,1
1908	П. 22,4	1,5	0,1	24,0	2,5	0,04	—	2,5	26,5
	Р. 27,3	6,2	0,4	33,9	21,9	0,4	—	22,3	56,2
1909	П. 22,9	3,9	0,3	27,1	2,8	0,03	—	2,8	29,9
	Р. 32,3	11,1	1,2	44,6	24,1	0,2	—	24,3	68,9
1910	П. 25,4	5,9	0,07	31,4	1,4	0,2	—	1,6	33,0
	Р. 38,0	18,2	0,3	56,5	7,4	0,8	—	8,2	64,7
1911	П. 24,2	6,7	0,2	31,1	3,2	0,04	—	3,2	34,3
	Р. 45,4	23,8	0,8	70,0	21,5	0,3	—	21,8	91,8

Як бачимо з отсих чисел, відбуваєть ся прибережна торгівля головно між українськими й балтійськими пристанями морською дорогою довкруги Європи й між українськими та східносибірськими пристанями довкруги цілої Азії. Вона посередничить виміні товарів поодиноких економічних областей Росії, котрі розділені від себе завеликими віддаленнями. Притім не треба спускати з уваги, що не тільки дешеві масові продукти, як сіль, руди й камінне вугле, мусять вибирати сей шлях, але й що також дорогі предмети, як цукор, тютюн і головно продукція північно-російського паперового промислу, так само здані на морський фрахт.

Найбільш імпонуючі розміри величезної, ніби замкненої російської низинної держави не можуть стопити разом в одну цілість замкнених у собі й відділених від себе її економічних областей. Правда, тарифова політика держави може довільно пересувати внутрішні межі сих поодиноких економічних областей, впроваджуючи диференціальні тарифи, але тільки в дуже обмеженій мірі, а саме коштом рентабельності залізниць.

Отже коли вже для внутрішньої торгівлі з півночі й полудня, зі сходу й полудня не можна поминути морського шляху через Чорне море й Дарданелі для внутрішньої економічної звязи поодиноких частей держави, бо виходить, що не можна перевести відпровадження товарового обороту, для заграничної торгівлі, призначенням котрої є доставити на світовий ринок дешеві масові продукти, зовсім виключеним є відпровадженне торговельного обороту напр. з України, продукційної області чорноморської торгівлі, до балтійських пристаней або навіть поза державну границю через цілу Німеччину. Навіть вибудуванне внутрішніх водних шляхів не змогло би нічого тут змінити з огляду на великі віддалення й величезну масу товарів, які треба-б було перевезти, полишаючи зовсім на боці те, що Росія ледви чи була-б у силі роздобути потрібні на се мільярди, а переведенне сеї роботи потривало-б десятиліття. У відношенню до цілого вивозу підніс ся вивіз через Чорне море з 30,6% пересічно в рр. 1881—1883 на 42,2% в роках 1909—1911.

Вивіз через українські пристані виносив у 1911 р. 760,1 мільонів пудів; з того припадає на збіже 592,1, на нафтові продукти 45,9, на манганові руди 37,0, а на залізну руду 38,9 мільонів пудів або 93,9% цілого експорту через Чорне море. Обрахуванне вартости дає приближно таке саме процентове відношенне.

Отже входять у рахубу тільки дешеві масові продукти, продукція котрих відбуваєть ся в межах української економічної області й дорога для котрих може тому йти тільки через Чорне море, щоб сі продукти дістали ся на світовий ринок здатними до конкуренції.

На першім місці стоїть вивіз збіжа, а саме не лише в межах українського експорту, в яким виносить 77,9%, але й у відношенню до цілого експорту держави. В останніх трьох літах виносив російський вивіз збіжа пересічно 54,5% усього російського вивозу. Отсі ради числа дають наглядний погляд на вивіз збіжа та його розвиток.

Вивіз збіжа в мільонах пудів.*

Рік	Чорноморська область	Ціла Росія	Рік	Чорноморська область	Ціла Росія
1881	99,5	213,8	1900	220,1	420,2
1882	140,4	309,9	1901	280,7	466,6
1883	154,2	357,2	1902	416,2	579,7
1884	154,7	331,7	1903	501,7	652,0
1885	191,4	344,0	1904	473,8	648,8
1886	146,9	278,5	1905	473,9	697,5
1887	233,0	393,0	1906	438,4	590,8
1888	340,1	548,2	1907	371,4	470,4
1889	301,8	466,7	1908	311,5	404,9
			1909	545,3	761,9
			1910	625,6	848,6
			1911	592,1	824,1

* 1 пуд = 16 кілограмів.

При тім дві річи впадають в очі: швидкий зріст російського збіжевого вивозу, від 1881 р. вчетверо, але передовсім значно сильніший зріст вивозу збіжа з української економічної області. Через українські пристані вивожувано в останніх трьох роках пересічно 72,4% російського збіжевого експорту, коли в рр. 1881—1883 пересічно тільки 44,7% ішли сею дорогою. Дуже сильне підскакування!

Отже зріст збіжевого експорту припадає головно на чорноморську область. Показується тут з виразністю, яка не полишає сумніву, що український збіжевий експорт творить основу російської заграничної торгівлі та вже в близькій будучині, як показує зріст кривої, мусить ще дуже багато зискати на значінню. Зовсім такий самий образ представить ся нам, коли приглянути ся порівняним способом експортованим поодиноким головним родів збіжа.

Рік	Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес		Кукурудза	
	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія
1909	252,7	314,5	22,6	35,5	208,5	219,2	15,3	74,7	35,8	41,1
1910	311,9	374,6	35,2	40,5	235,1	244,7	8,0	83,9	24,0	27,4
1911	208,4	240,5	45,5	53,9	243,8	262,6	8,1	85,1	72,3	81,8

Показується ся, що пшеницю, ячмінь і кукурудзу, які розводять головно на полудні, а в більшій частині й жито вивозить ся через Чорне море, а овес і тільки в меншій частині жито через надбалтійські пристані.

Для порівняння наведу дати з початку 80 рр.:

Рік	Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес		Кукурудза	
	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія
1881	57,9	82,3	7,8	39,3	18,2	26,1	1,2	39,2	12,4	15,8
1882	86,3	128,3	12,0	51,3	20,2	34,4	2,3	56,4	15,5	18,5
1883	82,2	141,2	20,7	69,8	34,3	50,1	2,6	60,3	11,1	13,0

Підскакали в гору саме ті роди збіжа, які вивозить ся через полудневі пристані, головно ячмінь, і то більше ніж десять разів, далі кукурудза та пшениця. Зате експорт вівса зріс розмірно тільки незначно, а вивіз жита показує навіть убутков, але він припадає тільки на позаукраїнський вивіз, бо український зріс дуже значно.

Отже розвиток російського збіжевого вивозу залежить від Чорного моря, а приріст російської збіжевої продукції від України.

Ще значно яснійший образ розвитку південного вивозу дає експорт нафти й руд. Сей вивіз представляється в останнім дванадцятиліттю ось як:

В мільйонах пудів.

Рік	Нафтові продукти		Манганова руда		Залізна руда	
	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія	Чорноморська область	Росія
1900	80,3	88,0	26,7	26,9	0,0003	0,8
1901	86,6	95,1	19,4	19,5	0,0009	1,3
1902	86,1	93,6	27,5	27,5	0,7	3,4
1903	100,3	108,8	28,0	28,0	9,0	19,0
1904	103,3	112,1	29,5	29,6	4,7	16,6
1905	50,2*	57,7*	22,4	22,6	6,7	13,6
1906	33,3	40,3	34,1	35,1	16,5	28,8
1907	38,6	44,7	35,0	37,7	31,6	54,9
1908	42,0	48,6	26,5	27,3	13,4	35,5
1909	41,8	48,6	36,2	37,9	15,7	31,6
1910	46,0	52,4	39,0	41,8	32,0	51,7
1911	45,9	52,2	37,0	38,8	38,9	54,1

* Сильний спад, від якого нафтова продукція досі не могла зовсім прийти до себе, має свої причини в революційних шкодах 1905 р., зокрема у великих пожежах.

Нафту й манганові руди вивозить ся в 88—100% через Чорне море, залізної руди менше (в останнім році 71,9%), бо з польських рудокопів, що лежать безпосередньо над німецькою й австрійською державною границею й по частині є німецькою власністю, вивозять її через сю границю.

Експорт залізної руди починається ся властиво щойно в новім столітті, експорт нафтових продуктів і манганової руди на початку 80 рр.: 1881 0,5 мільйонів пудів нафти й 0,2 мільйонів пудів манганової руди, 1882 0,2 мільйонів й 0,8 мільйонів пудів.

З названих чотирьох вивозових продуктів, котрі творять сьогодні цілий вивіз через Чорне море, входить у рахубу в 70 рр. за часу турецької війни тільки збіжевий вивіз, але й він тільки незначно. Навпаки сьогодні зовсім инший образ! Далеко на першій місці стоїть вивіз збіжа й саме вже 72,4% знаходить свою дорогу через Чорне море, а крива підносить ся і мусить шораз підскакувати, бо російський аграрний розвиток властиво щойно починається ся тепер по переведенню широко закрової столипінської аграрної реформи.* Що сей розвиток мусить головно залежати від українських чорноморських областей, показують нам вище наведені числа про роди збіжа для вивозу, се говорить нам також уклад ґрунтових відносин дуже багатой чорноморської області на полудні Росії, області, звідки походить надвишка збіжа в державі.** До того треба додати ще, що продукційні області чорноморської торгівлі як найкориснійше облягли широким поясом Чорне й Азовське море з їх 40 пристанями.

Бачимо тут, як у середині Росії від кінця 70 рр. точка тяжкості російської господарки переносить ся з північної та середньої Росії на полудне і як сей розвиток росте й далі зростатиме.

Серце Росії не лежить уже на півночі, ані в Петербурзі, ані в Москві, воно лежить, оскільки входить у рахубу існування її великодержавности, на полудні. Росія може легко знести страту Польщі, Литви, Фінляндії та надбалтійських провінцій, а не зважаючи на се, лишиться ся вона багатой великодержавою, — але ніколи не може Росія далі існувати як економічно забезпечена могутня держава без своїх багатих українських областей.

Тож зовсім се мильно вказувати при оцінці теперішньої російської справи на завзяті бої Росії за доступ до Балтійського моря, які скінчили ся за Петра Великого здобуттям надбалтійських провінцій, і з того виводити, що боротьба Росії за існування також і тепер залежить від Балтійського моря. Тоді не відкрито ще широкої степової області України, політична й економічна будова держави була зовсім різна. Певно не можна відмовити надбалтійській області великого значіння; одначе в справі існування російської великодержави уступає вона далеко назад супроти значіння української економічної області.

Остаточо тільки на голову побита Росія може зрештешувати з українських областей. Одначе як довго Росія має сі області, вона мусить мати можливість їх продукти вивезти на світовий ринок. Але ще більше. Росія мусить мати на оці забезпечення свого українського вивозу. Для цілого українського експорту існує тільки один морський шлях — дорога через Дарданелі. Світовий ринок для сього експорту є в західній Німеччині, Англії, Голландії, Франції й Італії. З прибережних держав самого Чорного моря увійшли-б у рахубу лише Румунія та Болгарія. З ними був би можливий торговельний рух перед Дарданелями; одначе саме сі держави не є ніякими покупцями для російського збіжа й нафти, бо вони самі вивозять збіже, а по частині й нафту; так само йде експорт руди не до сих держав, але через Дарданелі!

* Росія продукує на гектарі пшениці 6, а ячменю 10 подвійних сотнарів навпаки Німеччина вже 24 й 22 сотнарі!

** Недостачу збіжа в часі другого року війни пояснюється ся лихими транспортними обставинами, а саме тим, що дуже велика часть чорноземної області лишилася ся неуправленою наслідком недостачі робочої сили та прогнання німецьких вольоністів-селян.

Отже Дарданелі се ключі до торгівлі Чорним морем, до російського торговельного білянсу, а тим самим і до білянсу виплат держави. Від забезпеченого вільного переїзду сими водними шляхами залежить реальний інтерес теперішньої Росії, за котрий вона воює.

Щастє й горе Росії лежить в руках держави, котра панує над Дарданелями.

Навіть знеутралізування морських проливів не може дати ніякої достаточної поруки щодо того, бо надбережна держава над морськими проливами може кожного часу їх замкнути, як зробила в сій війні Англія з суєзьким каналом. Зовсім недвозначно висловлено сю думку на останнім засіданню Думи, коли Марков II при нараді над останнім бюджетом міністерства заграничних справ заявив, що якби була умова про частинне знеутралізування морських проливів, така умова не могла б задоволити московського народу, котрий конче потребує вільного виходу до Середземного моря. Що розуміть ся під вільним виходом до Середземного моря, се висловило відкрито російське правительство у своїх військових цілях — посідання Дарданелів Росією. Отсе справжні російські військові цілі на реальній основі. Се вже не церковні чи навіть панславистичні ідеї, що велють Росії простягати свою руку по Царгород, се гірка конечність її істнування.

А коли вже говорять ся, що Петро Великий мусів вибороти своєму краю доступ до Балтійського моря перед двіста літами, так теперішність вимагає рішучо бою за Дарданелі аж до повної побіди або упадку.

Отсе реальні підстави російської політики нашого часу в противенстві до підстав у турецькій війні з 1877 і 1878 р. Тоді ледви чи існував реальний інтерес для Дарданелів, бо розвиток української економічної області й наслідком того експорту через Дарданелі починаєть ся щойно пізніше. І коли тоді ідеальні понуки привели до війни, сьогодні є ними в першій лнії реальні мотиви, що торкають ся тісно істнування держави. Як довго Росія велика й сильна, змагатиме Росія до Царгороду, все одно, чи дорога туди мусить іти через Відень, чи навіть через Берлін.

Що ми пережили в липневих і серпневих днях 1914 р., повторюватиметь ся так довго, як довго не усунеть ся російської небезпеки тяжкими поразками, а передовсім повним наслідками, тривким ослабленням Росії шляхом відступлень великих областей. Мир з Росією перед її остаточним поваленням означає для почвірного союзу нові війни в близькій будучині аж до того часу, коли Росія або осягне свою ціль або пропаде яко сьогоднішня велика держава. Аж до вислідку сього рішачого бою тяжко загрожує ватиме Росія Дарданелями і в звязку з тим нашої орієнтальної політики, нашим союзникам і нам самим.

Чим довше відволікатиметь ся рішачий бій, тим кривавішим, дорожшим і небезпечнішим для нас мусить він бути.

Г. Герман.

Фінляндське питання під державно-політичним оглядом.

Новочасний фінляндський державний автономізм історично розвинув ся з колишнього шведського конституціоналізму.

Під Швецією, що правда, Фінляндія правно та формально не була автономною політичною одиницею, але органічною складовою частиною шведської держави. Лишень у XVII ст., зрештою на дуже недовгий час, стрічаємо ся у Фінляндії з зародками державно-політичного автономізму. Однак не зважаючи на се, Фінляндія під Швецією користувала ся фактичним, так сказати-б, автономізмом, викликаним з одного боку її географічним відокремленням від Шве-

ції (Ботнійським заливом), а з другого — етнографічним окремим складом її населення.

Політичне та громадянське життя Фінляндії під шведським пануванням означували головню дві конституційні хартії: т. зв. „Форма управи“ (з 1772 р.) й „Акт зєдинення та гарантії“ (з 1789 р.)*

Щодо свого духа сей шведський конституціоналізм був суто монархічним. У нїм соймове станове представництво грало чималу політичну ролю, однак, опираючи ся на нїм, державна управа не була парламентською, але королівською.

Коли Фінляндія дістала ся під царське панування, згадані шведські конституційні акти, що нормували її політичне життя, признало російське правительство й вони стали ся таким робом підставою новочасного фінляндського державного автономізму.**

У відносинах до Фінляндії російським царям прислугує титул „великого князя“. У Фінляндії вони правлять при помочи „Імператорського фінляндського Сенату“, основаного в 1816 р., а раніше правили через посередництво спеціальної фінляндської „Правительственной Ради“. В Петербурзі Фінляндія представлена, вживаючи австрійської термінології, власним кравчим міністром. Нею управляє власне кравче урядництво, вона має своє окреме судівництво, свою кравчу адміністрацію й, розуміть ся, своє власне шкільництво (й загалом незалежно полагоджує свої культурні потреби та справи); потім у неї свій окремий державний бюджет і кредит; під російським пануванням вона одержала власну монету та військо. Сеї її конституційної управи не можна змінити без згоди фінляндського сойму, який під пануванням Росії став ся рішачим органом політично-краєвого життя й державного автономізму Фінляндії.

Фактично, як бачимо, політична роля Росії у внутрішнім життю Фінляндії була більш ніж підрядною, з чим дуже нерадо та лише з примусу згоджував ся царський абсолютизм, який зрештою негайно розпочав пасивну боротьбу проти фінляндського конституціоналізму й автономізму, що фінський публіцист характеризує таким робом: „Судячи з усього, мало ся на меті поволі, без ламання завести новий устрій, привчити населення до иншого ладу річей, припускаючи, що воно протягом часу забуде обіцянки Олександра I, дані йому в пориві ліберального захоплення“. Вела ся свого роду на довший час обчислена облога, яка однак не мала успіху. Фіни не забули своїх свобод. Разом з пробудженням національного почуття зростала й політична свідомість, що вижидала лише пригідного моменту, щоб вибухнути ярким полум'ям.***

Аж до 1863 р. царське правительство ані одного разу не скликало фінляндського краєвого сойму. По шведській конституції, правда, фінський краєвий сойм не був періодичним, себто його скликувано час від часу, коли було треба полагодити необхідні краєві справи. Але протягом 54 років (1809—1863), коли російський уряд не скликавав фінляндського сойму, було певно чимало пекучих краєвих по-

* Головніші статі сих обох конституцій наведені в „Заявленія европ. ученых“... стор. 88—89.

** Докладніше про се в цитованій брошурі Oehquist-a, а саме § 3. „Die Grundzüge der finnischen Verfassung“ (Основи фінської конституції). Пор. також цитовану працю Косковського, розд. II і III, та „Заявленія европ. ученых“.

*** Ігелстром: стор. 631.

треб і не з причини їх недостачі відпочивав фінський сойм. Російське правительство зовсім свідомо нехтувало його та не хотіло скликувати, не зважаючи на часті заяви з боку Фіннів, особливо починаючи від 50 рр., коли Фінляндія дуже енергічно домогала ся скликання краевого сойму.

Щойно після нещасної кримської кампанії й особливо під сильним вражінням польського повстання (1863 р.) царське правительство змушене було нарешті скликати фінляндський сойм. Зрештою подекуди приневолив його до того також очевидний зріст та успіх у Фінляндії пропаганди т. зв. скандинавської думки. Сей скандинавський рух вийшов із Швеції та мав завданням знову зміцнити в Фінляндії шведські впливи. В 1857 р. Фінляндія святкувала 700-літній ювілей прийняття християнства. В сих ювілейних урочистостях Шведи у великім числі прийняли участь. В заявах і промовах, котрі виголошено при сій нагоді, підчеркувано спеціально культурне спорідненне Шведів і Фіннів, а рівночасно звертало ся увагу на те, що нове політичне зєднання Швеції та Фінляндії не є неможливим. У 1863 р. під впливом польського повстання скандинавський рух у Фінляндії значно змогутнів. Ясно, що серед таких обставин російський уряд змушений був без проволочки скликати фінляндський крайвий сойм.

Час від 1809 до 1863 р. се перша доба в історії політичного життя Фінляндії під царським пануванням. Є се час конституційного застою, коли фактично фінляндський автономізм існував, мовляв, у потенціальному стані, а з боку Росії робили ся іноді протифінляндські замахы (напр. заборона літературного вживання фінської мови в 1850 р.); але тоді вся енергія народу скерована була у власну глибину: в напрямі національної еманципації, а в економічній області положено підвалини (збудування саймського каналу, першої залізниці, частинне унормування грошевої справи) під дальший економічний розвиток і добробут Фінляндії.

Роком 1863 починаєть ся друга доба в історії новочасного політичного розвитку Фінляндії: доба великих реформ, значного поглиблення її конституціоналізму й автономізму, а поруч з сим і неменшого внутрішньо-державного відокремлення від Росії.

Царизм зробив ще останню спробу оминуть прикру необхідність скликання легального сойму, замість котрого запропоновано Фінам фалшоване представництво, яким мала стати станова комісія, до котрої мало увійти по 12 представників від кожного стану. Одначе наслідком сильного напруження та соймового руху в Фінляндії, котра зовсім не думала задоволити ся таким суроґатом сойму, далі під впливом загальної внутрішньо-державної кризи в Росії, а вкінці не в останній мірі й польського повстання — фінляндський сойм скликано нарешті в 1863 р.

Відкриваючи його особистою промовою, царь Олександр II не без очевидного натяку до польського повстання сказав: „Вам, представникам Великого Князівства, треба показати достоїнством і поміркованістю ваших дебат, що в руках мудрого народу, котрий бажає працювати у згоді з монархом, ліберальні інституції, зовсім не будучи небезпечними, стають ся запорукою ладу й щастя“*.

Найважнійшою подією сеї другої доби безперечно було переведення реформи старого соймового регуляміну виданням у 1869 р. нового „Landdags Ordning“, в яким устанавлювано

періодичність засідання фінляндського сойму (від 1882 р. de facto що три роки), потім признанне станам права законодавчої ініціативи щодо всіх справ, які торкають ся краевого життя Фінляндії (1886), через що правно уґрунтовано сучасне конституційно-автономічне положення Фінляндії.*

Другою реформою не менш далекосяглого значіння був царський язиковий розпорядок (1863 р.), яким фінську мову поставлено правно на рівень шведської „у всім, що відноситься до фінського населення“. Як ми вже знаємо з попередніх сторінок сеї праці, фактично урівноправненне у Фінляндії крайвих мов переведено аж по двадцятьох роках (1886 р.).

В сьому-ж часі великих реформ Фінляндія дістала заслугами свого невтомного й універсального національного діяча Снелмана власну монету. Як ми вже бачили вище, в 1865 р. у Фінляндії заведено срібну валюту, яку монетним законом з 1877 р. замінено на золоту. Не треба зазначувати, що монетна реформа загалом вельми додатно вплинула на економічно-фінансовий розвиток Фінляндії.

Реформою величезного національного значіння було далі заведенне у Фінляндії (в 1878 р.) загальної обовязкової воєнної служби, наслідком чого вона дістала власне краєве військо, котре в мирнім часі числило первісно 5000 людей, а від 1889 р. збільшено його на 5600. Офіцери та жовніри мусіли бути фінляндськими крайвими підданими. Провід над військом мала спеціальна воєнна комісія при фінляндським Сенаті. Одначе мова команди була російська. Загалом же се фінляндське військо мало характер крайвої оборони, як се виразно зазначено було у воєннім законі з 1878 р., в яким з сього приводу говорить ся: „Воєнна сила Фінляндії має на меті оборону престоло та рідного] краю, а таким робом і причинюватиметь ся й до оборони імперії.“**

Як бачимо отже, епоха реформи дійсно значно причинила ся до вибудування та правного зміцнення новочасного фінляндського державно-краєвого конституціоналізму й автономізму.

Не без причини можна її тому назвати ерою справжнього конституціоналізму в історії фінляндської державности. Автор „Політичного життя Фінляндії“ характеризує її ось як: „Остаточним вислідом незмірно ріжноманітного й багатого розвитку протягом сих десятиліть великих реформ був культурний розквіт, котрий щодо обьому й істоти здобутого, як і щодо швидкости зросту, чейже задивляє. Хиба ніде инде в історії не знайдесть ся такий очевидний приклад того, як творчі сили народу, коли лише відчинить ся йому браму для самостійного ділання, розвинуть ся чудовим робом і вироблять у непередбаченім багатстві річи миру й добробуту.“***

Хронологічно ся епоха обіймає добу часу від 1863 р. до 1899 р., себто закінчуєть ся відомим лютовим протифінляндським державним замахом, про який незабаром говоритимемо. Але фактично вже на початку 90 рр. можемо зауважити виразний зворот у російській політиці супроти Фінляндії, котрий досить ясно заповідав її недалекий політичний погром з боку царизму.

Очевидна річ, що Росія переводила крайві реформи конституційно-автономічного характеру в Фінляндії зовсім не з якої зичливости або любови до сеї країни, але лиш ізза

* Пор. „Заявленія европ. учених“, стор. 71 і далі. Так само збірник статей „Фінляндський разгром“, Лондон, 1900, стор. 10—11, 23.

** I. Oehquist, стор. 30.

*** Тамже, 32.

зверхньої необхідности та під примусом державно-політичної кризи в себе вдома. Вже сама хронологія фінляндських реформ вельми навчає та вимовно говорить. Здебільшого вони припадають на час російської кризи після невдатної кримської кампанії або не дуже щасливої у своїх дипломатичних успіхах російсько-турецької війни.

Зрештою характер офіціальних відносин Росії до Фінляндії до ери систематичних замахів на фінляндську конституцію (в 90 рр. минулого століття) — цілком відкрито зясував Столипін у своїй протифінляндській думській промові, зауважаючи з приводу поширення серед Фінів свідомости власного державного автономізму: „Ся свідомість утвердила ся серед Фінів ще й через те, що наприкінці минулого століття Росія, будучи зайнята своїми справами, мало цікавила ся фінляндськими справами, а від місцевих генерал-губернаторів вимагала лише спокою й удержання добрих зносин з фінляндськими громадянами.“*

В Росії протифінляндську кампанію розпочала ще в 70 рр. націоналістично-реакційна преса катківського напрямку, якій не по нутру було окреме упривилеюване політичне положення Фінляндії, котра на їх думку була звичайною російською „окраїною“, яку отже слід привести до одного загально-державного політичного знаменника „всєї Росії.“

Журналістичні оборонці змосковщення всіх „інородців“ та „окраїн“ у своїх протифінляндських нападах „доказували“, що фінляндський краввий автономізм і конституціоналізм, як і теорія фінляндської окремої державности, позбавлені якогось правного ґрунту або опирають ся на „фалшування“ державно-політичних обіцянок Олександра I. Але й колиб дійсно якісь зобовязання в сій роді поробив Олександр I, вони не можуть мати ніякого примушуючого значіння, бо царь певно не знав, що підписував у Борго: боргоский „акт гарантії“ перечить життєвим інтересам царської держави й тому він не може мати дальшої фактичної сили та значіння.**

Найяскравіше подібні протифінляндські аргументи й думки знайшли свій вислів у відомій книжці Ордіна: „Покореніє Финляндії“ (Здобутте Фінляндії, вийшла в 1889 р. у Петербурзі), в котрій автор неначе науково-історичним дослідом російсько-фінляндських відносин під державно-політичним оглядом дійшов до бажаного — для російського націоналізму та царського правительства — висновку: Росія має право панувати в Фінляндії, як у завойованій країні.

Царське правительство радо пійшло сим шляхом, що простував до змосковщення Фінляндії через обмеження й повільне касування окремого фінляндського автономічно-конституційного політичного положення.

В 1890 р. царський маніфест підчинив фінляндську почту російській. Рівночасно дві російські комісії мали підготувати ґрунт для грошевого та митного зєдинення Фінляндії з Росією. Коли єї безправні заходи викликали серед Фінів зрозуміле обурення, царь у 1891 р. спеціальним указом успокоював фінляндське населення. Отже фактично за панування Олександра III Росія обмежила ся лише на касування окремої фінляндської почти й указ (з 1891 р.), що позволяв російським підданам бути чиновниками в фін-

ляндським державним секретаріаті (себто краввим міністерстві) у Петербурзі та в російським генерал-губернаторстві в Гельсінґфорсі. Новий протифінляндський замах у великім стилі наступив пізнійше в 1899 р., яким починаєть ся для Фінляндії тяжка доба (котру вони самі прозвали „роками безправности“ та „народного лиха“) боротьби з царизмом за оборону своєї політичної й національної самобутности.

В 1899 р. російське правительство виступило з проектом скасування окремого фінляндського війська та заведення в ній загально-державної воєнної служби.

Цікаво, що в сій законопроекті Фінляндія не титулуєть ся, як звичайно, Великим Князівством, але про неї говорить ся яко про „фінляндські провінції“. Далі в ній майбутнього війська з Фінляндії не призначаєть ся вже для оборони престолоа й рідного краю, як у 1870 р., але для захисту престолоа та російської держави.

В сій злощасній 1899 р. Фінляндія дістала нового генерал-губернатора, сумної слави генерала Бобрікова, під режимом якого (1899—1904) фінський народ прожив хиба найчорнійші дні своєї історії. Відкриваючи в 1899 р. сойм престольною промовою, він мотивував новий воєнний законопроект дуже просто тим, що „Фінляндія не потребує якогось окремого від російської армії війська“.

Одначе найцікавішим у сій воєнній „реформі“ було те, що новий законопроект пропоновано лише „на предварительное рассмотрение сейма“, себто не для голосування, як звичайно й що відповідає фінляндській конституційній теорії та практиці, але тільки для вислову дорадного голосу, що, розумієть ся, було основним порушенням фінляндського конституціоналізму.

Одначе ще гіршим і безогляднішим порушенням фінляндської конституції було видання в 1899 р. відомого т. зв. „лютового“ маніфесту, а поруч з ним основних правил про „опрацьовування, розглядання й публікуванне законів, видаваних для імперії з виключенням Великого Князівства Фінляндського“.

Тут перший раз царизм ужив дуже елястичного поняття спільні „державні інтереси“, при помочи яких уже в пореволюційних часах удало ся йому нарешті цілком знищити фінляндський конституціоналізм і автономізм. „Лютовий“ державний замах був першою рішучою спробою з боку царизму проломати щільно замкнутий і добре забезпечений круг фінляндської державно-політичної окремішности, щоб накинути Фінляндії нахабно свій вплив і провід також у сутокраєвих справах, котрі мали бути виключені з компетенції фінляндського конституційного автономізму під претекстом вище згаданої спільности „державних інтересів“. Очевидно, що в інтерпретації Петербурга кожну фінляндську справу легко можна бути проголосити спільно-державною та підданою контролі центрального правительства. Найліпшим сього доказом є пізнійше розясненне та виказ сих спільних справ, про що говоритиметь ся далі.

Отже зрозуміло, що „лютовий“ державний замах викликав у Фінляндії стихійний масовий відпір. Фінляндці добре зрозуміли, що царський меч Дамокля розмахнув ся сим разом на життєві коріння їх політично-національного істнування. Фінляндія рішила легальним шляхом, але непохитно та без компромісу боронити своїх державно-політичних справ.

* „Заявления европ. ученых“, стор. 92.

** Oehquist, стор. 32—33.

Всесвітня історія мало знає прикладів такої завзятої та впертої боротьби за національне існування, як сей імпульсивний поєдинок поміж фінляндським Давидом і царським Голіяфом. Безперечно, і в національній історії Фінів ся боротьба вписала свої найгероїчніші сторінки. Її психологію артистично й символічно відтворив Юхані Ахо в знайомих уже нам алегоріях із збірника „Галузка ялівця“.*

Найімпазантійшим моментом у сій нерівній боротьбі була без сумніву організація та приготування масової національної адреси фінського народу цареві.

Протягом двох днів убогий фінський народ зібрав два мільйони марок на здійснення адресового пляну. Протягом дев'яти днів (без помочи телеграфу, телефону та пошти, котрі були під доглядом російських шпівнів) зібрано по всій Фінляндії (навіть і в її найдалі на північ висунених, майже полярних закутках) разом 524.931 підписів під сею національною адресою.

В сїм історичнім документі,** котрий мала вручити цареві коло 500-членна фінляндська делегація, констатувало ся між иншим, що фінський „народ старав ся вірно виконувати свої обовязки супроти свого монарха й російської держави, що „нема країни, де пошана до правительства та законів були-б глибше вкорінені ніж у Фінляндії“. Адреса закінчувала ся закликком до вселюдської справедливости: „І право малого народу так само святе, як великих націй; його патріотизм є перед всемогутнім Богом чеснотою, від якої він не може відхилити ся.“

Царь не прийняв фінляндської делегації з національною адресою. Він милостиво повідомив її, що не гніваєть ся на неї й запропонував подати адресу „законним шляхом“ через відповідні урядові інстанції, що потім Фіни зробили зрештою так само безуспішно.

На сю нетактовність самодержавного ініціатора газької мирової конференції відповів з великим достоїнством царському представникові, котрий повідомив фінляндську делегацію про відповідь царя, її голова: „Ми повернемо ся мирно до дому, казав він, як приказав нам царь, але ми повернемо ся иншими, ніж якими ми приїхали сюди. Ми приїхали з певною надією, повертаємо ся розчаровані . . .“ Покликуючи ся потім на вірність і лоялізм Фінляндців, признані всіми царями, та їх довіре до Фінляндців, голова просив запитати царя, „чи він готов перед Богом і судом історії взяти відповідальність за моральну погибель цілого народу? Скажіть йому, що ми привикли зносити без скарг тяжкі іспити. Морози часто спустошували наші поля і хлібороб нераз протягом одної ночі тратив овочі цілорічної праці. Ми завжди покійно підчиняли ся сим лихам, піддержуючи один другого та покладаючи надію на будучину. Але такого згубного морозу, як 3 лютого (дата опублікування протифінляндського маніфесту з 1899 р. Н. В.) фінський народ ще не зазнав: в сю ніч одним почерком пера знищено все, що ми вважали для себе найдорожшим і що ми сподівали ся передати нашим дітям, коли не в більшім, то бодай в однаковім обемі . . .“

Ми не повстанці, говорив далі провідник фінляндської делегації, — але ми не були-б гідні своїх вільних інституцій,

* З фактичного боку її перебіг добре представлений у другій частині відомої нам праці І. Oquist-a, а крім того в лондонськїм збірнику „Фінляндскій разгромъ“, розд. IV.

** Повний текст наведено в Oquist-a: В. § 3, ст. 39—41.

колиб не протестували відкрито й без страху, скромно, але твердо против усіляких порушень наших основних законів, нашої конституції, яку пять монархів кляло ся берегти або навіть дальше розвивати. Весь фінський народ бачить таке порушення в указі з 3 лютого 1899 р. Ми прохаємо вас повідомити царя про те, що ми рішили вдати ся до нього саме для того, щоб він зволив відкликати сей указ і поклав кінець деморалізуючій системі шпівництва . . .“*

Надія на те, що царь, одержавши національну адресу, „законнимъ путемъ“ і познайомивши ся з її змістом, візьме під розвагу прохання фінського народу, була, розуміеть ся, величезною політичною наївністю, бо царь, прочитавши адресу, зволив власноручно написати: „Я оставляю адресь безъ вниманія. Я считаю его неумѣстнымъ, такъ какъ Нашъ Манифестъ 3 февраля касается общаго законодательства Имперіи, а не мѣстнаго.“

Голову делегації, котрий відповів цареві вище наведеною промовою, скинено з його посади на приказ царя. Так безуспішно скінчила ся перша спроба Фінів відновити свої політичні права, грубо порушені царизмом „лютовим“ маніфестом.

Формально не менш безуспішним був міжнародній протест Європи, котра через свою пресу, публіцистику та живе слово в царсько-фінляндськїм поєдинку відразу стала по стороні Фінляндії. Історичним проявом її симпатії до поневоленої „країни тисячі озер“ було улагодження міжнародньої адреси від найвизначніших представників європейської науки, культури й мистецтва, підписаної 1050 великими європейськими вченими, артистами, письменниками й політиками.**

Шостичленна спеціальна комісія приїхала до Петербурга, щоб особисто вручити цареві сю адресу, але її так само не прийняв Микола II, як і попередньої фінляндської делегації. Ся нова нетактовність царя лише піднесла величезне морально-культурне значіння сього міжнароднього протесту, котрий був всесвітнім засудом проти фінляндської адресности царизму.

Опісля на який рік у російсько-фінляндськїм конфлікті настала неначе перерва. З огляду на вище зазначене становище культурного світа царизм не мав поки-що відваги перейти від слова до чину. Одначе царський бюрократичний апарат тихо та без галасу робив далі підготовну працю для фактичної облоги твердині фінляндського конституціоналізму. Головним керманичем і ініціатором сеї протифінляндської роботи був звісний реакціонер Плеве, під той час фінляндський державний секретарь (себто краєвий міністер).

Царизм очевидно рішив безоглядно задавити привид фінманії, котру при народженню радо піддержував (бергівська „фінофільська“ політика), але яка згодом, перетворивши ся у самостійний національно-політичний рух, зовсім виеманципувала ся зпід царської опіки й навіть мала очевидну тенденцію не допустити втручання Петербурга в фінляндське краєве життє. Отже тому царизм засудив її на смерть та рішив Фінляндію, як і решту своїх „окраїн“, віддати на поталу безпардонної русифікації. В 1900 р. видано маніфест про заведення московської мови в де-

* „Фінляндскій сборникъ“, стор. 42—45.

** Тамже, стор. 45—50.

яких автономічних урядах Фінляндії. Відповідно до цього маніфесту вище урядування у Фінляндії за якийсь час мало бути російське.

В 1901 р., не зважаючи на протести союму та фінляндського правительства, царським указом заведено в Фінляндії загально-державну воєнну службу в дусі вище згаданого закону проєкту з 1899 р. Фінляндське військо розв'язано; кадетсько-офіцерську школу зачинено. Казарми й инше фінляндське воєнне майно (у загальній вартості 17 мільйонів марок) перейшло без винагородження до царської казни, а в Фінляндії появилось ся російське військо у вдвоє збільшеній численности.

Фінляндці знову реагували на се насильство царизму масовою адресою (з 473.000 підписами), але, як і в першому випадку, зовсім безуспішно. Тоді вони взяли ся за радикальнійший спосіб протесту, а саме фактичний бойкот поборів на воєнну службу яко незаконно заведених у Фінляндії. В першому році поборів з 25.000 рекрутів ставило ся лише 10.000. Фінляндські уряди не лише що не карали тих, що не явили ся, але навіть їх зовсім справедливо правно боронили. Таким чином фактично переведенне загально-державного закону в Фінляндії було зовсім ілюзоричним.

У 1902 р. царизм робить дальший крок на шляху погрому фінляндського конституціоналізму: російське правительство видало пять розпорядків, з яких перше урівнювало російських підданих з фінляндськими щодо урядової служби в Фінляндії, два дальші — дозволювали вищим фінляндським урядам (які вже фактично зайняли російські влади) скидати без суду підчинених урядників; четверте визволювало уряди від громадянської контролю, органічно зв'язаної з кожним конституційним режимом, на решті останнє давало фінляндському генерал-губернаторови необмежену повновасть щодо краєвих фінляндських урядів та урядників.

Не треба казати, що вислідом усіх цих протифінляндських заходів було заведенне в Фінляндії відомої царської бюрократичної господарки, яка опирала ся на чиновницькій сваволі, загальному безправ'ю та всемогутньому пануванню поліційножандармського режиму.*

Сю сумну добу „народного лиха“ характеризує Гельстром у своїм нарисі про Фінляндію таким робом: „За воєнною пішли й инші „реформи“: знищенне свободи союзів і зборів, заведенне російської мови в урядуванні Сенату та центральних інституцій, переслідуванне преси, скидання чиновників і судів, призначенне на губернські посади російських уродженців. Щоб кінець кінців зломити яку будь опозицію, Бобріков вистарав ся для себе о незвичайну майже диктаторську повновасть, наслідком чого були арешти визначних діячів, висилки та труси. Ся руйнуюча робота спричинила розстрій у справах управи, застій у громадянським життю та загальну деморалізацію, що проявила ся між иншим у розвиткови поліції та добровільного шпіонства.**

Диктатуру Бобрікова, про яку згадує Гельстром, заведено в 1903 р. квітневим маніфестом, яким фактично фінляндську конституцію завішено, а Бобрікову поручено відновленне державного ладу та громадянського миру в Фінляндії.

Протифінляндські замахы царизму та бобріковський режим спав на Фінляндію у часі найбільшого напруження фінно-шведського антагонізму, а саме з приводу язикового спору, викликаного, як се вже нам відомо, зрівноправненнем фінської мови в урядуванні.

Політичне життя Фінляндії, яке партійно почало розвивати ся в 60 рр., в епосі великих реформ (коли повстала старофінська партія), на передодні бобріківської реакції, угруповане було на національнім ґрунті фінномансько-шведоманської ворожнечі.

Режим Бобрікова викликав инше політичне угрупованне у Фінляндії на основі орієнтацій щодо російського курсу. Бобрікову вдало ся всілякими махінаціями оперти ся на угодній партії старофінів або „суометарянців“, які в 1900 р. утворили „фінську урядову партію“, що держала ся опортуністично у відношенні до політики Бобрікова, свято віруючи, що вона прямує не до знищення фінляндського краєвого автономізму, але лише до тіснішого зближення Фінляндії з Росією, як се підчеркувало ся завжди в царських маніфестах і заявах Бобрікова.

Рівночасно від старофінів відпали ліберальні й радикально-поступові фінські та шведські елементи, непохитно держачи ся конституційного ґрунту, які зорганізували ся у т. зв. конституційний блок або „партію пасивного протесту“. Генетично з них вийшли пізнійші молодо-фінська та ліберальна шведська партія.

Одначе пасивна метода боротьби фінляндського „конституційного блоку“ тактично була активнійшою від відомої бойкотової політики старочеської партії; вона кермувала ся мадярськими принципами пасивного відпору, сформуваного Деаком у таких словах: „Наше єдине оружжя — легальність і справедливість нашої справи; опираючи ся на право, ми мусимо бороти ся з насиллям. Для того, щоб забезпечити собі вірний успіх, ми не сміємо відступати від закона ніколи, ні в чому та під жадним претекстом, бо лише на сім ґрунті ми безборонні ветоїмо проти уоруженої сили“.*

Фінляндські „пасивісти“ крім ріжно-комбінованого законного бойкоту послуговували ся колективними петиціями, адресами, агітацією в чужині на користь фінляндської справи, пропагандою думок і засад пасивного протесту серед фінляндського загалу, з якою метою в чужині (головно Стокгольмі) заложено незалежні фінляндські часописи. Серед них найважнійшою було стокгольмське „Вільне Слово“ (Fria Ord), що виходило протягом п'ятих років (1900—1905) на шведській і фінській мові, яке підземним шляхом поширювало ся у Фінляндії. Ся знаменита часопись відіграла величезну громадсько-політичну роль в цих „лихих роках“, коли краєву фінляндську пресу здавлено намордником бобріківської цензури.

Бобріківська диктатура потривала лише один рік. Кінець її реакційній безоглядности зробили кулі Шаумана, ексепатського чиновника, що застрілив 16 червня 1904 р. царського ката Фінляндії й негайно після замаху скінчив своє життя самогубством.

Місяць опісля у Петербурзі від бомб загинув архикат Росії та головний інспіратор протифінляндської політики царизму — Плевє.

* Oehquist, B § 5—10.

** Фінляндія, 646.

* Гельстром, стор. 647.

Сама царська держава, заплутавши ся в японську авантюру, опинила ся в дуже скрутнім положенню. Російське самодержав'я стояло вже під знаком грядущої революції. Її червоний привид змусив царський „старий режим“ до деяких тимчасових уступок.

В Росії повіяло ліберальною „весною“. Подмух сеї „весни“ приніс незначне полекшенне також і злочасної долі Фінляндії, яка кінець кінців скинула з себе кайдани царизму в часі бурхливих революційних подій 1905—1906 рр. Зрештою не надовго.

„Конституційна“ Росія столицінівського видання при помочи Думи закувала незабаром Фінляндію в такі пута, в яких вона ніколи не була за весь час свого життя під царським пануванням.

На другий рік після столітнього ювілею прилучення Фінляндії до Росії „парламентським“ шляхом позбавлено її конституціоналізму. Грізний „лютовий“ привид з 1899 р. став ся фактом у 1910 р.

Про се все говоритимемо вже в останнім уступі сих нарисів.

Н. В.

(Кінець буде).

З поезій полоненого О. Кобця. Братови.

Тепер і я вже, брате дорогий,
Пройшов той чорний шлях (як зветь ся?),
Куди людства закляті вороги
Заняють все, що з темрявою беть ся.

Заковані і я вже руки мав
В кайдани сталеві, иржаві
Й осінній вітер мій півтруп юйдав
Коло стовпа культурної держави.

Та прикра ріжниця одна
Мене од тебе нагло одділила
І в тім — трагедія страшна:
Тобі — в твоїй борні з душі світила
Ідеї ясна зоря,
А я... „за батюшку-царя!“

* * *

Я вкладаю
Болі-муки
І свої й чужі
В слова-ритми,
В слова-звукі,
Що плывуть з душі.

І молю ся
Й проклинаю,
І горю я в них —

В звуках болю
І одчаю
Без надії ясних.

І не знаю,
А спитати
У душі боюсь:
Чи як вирвусь
Я за грати —
Чи ще засміюсь??

* * *

Родивсь рабом — в убогій хаті;
Учивсь в чужій, ворожій школі;
Не на своєму виріс полі —
Невжеж, о Боже, і вмірати
Ще доведеть ся у неволі??

* * *

(Угорочці Weri — присвята).

20 липня 1916.

Той малесенький букет
Із невянущих квіток —
Скільки викликав він мрій,
Сколикнув зі сну думок!

Чари пахоців його —
Твоєю серця фблліам
Груди сповнили чуттвем:
Я — не сам.

В найтемніший смутку час
Він з'явивсь такий ясний;
Твій малесенький букет
В літній вечір запаханий...

Я той вечір з цикло мук
В книгу райських почувань
Запишу, перенесу
Без вагань!

Не одзначено ще там
Хвилі ясної в житті,
Бо ми смуток та журбу
Досі знав я в самоті.

Твій малесенький букет
Займе чистий листи;
В книзі райських почувань
Перша — ти!

* * *

А звуки рояля, мов хвильки сріблясті,
Пливли-випливали з вікна:
Чи ночі минулої славим щастє,
Чи сльиво грядущого дня?

Невольник з вагою на юних раменах
В задумі пройшов повз вікно;
Йому, в його долі, в клопотах буденних,
Не снились ті звуки давно.

Хотів би постоять, прислухатись ближче,
Та инала неволя кудись;
І мусів іти, та зинув ся ще нижче,
Щоб часом не вледів хто сліз...

Вона їх піймала. Спинили ся руки,
Порвав ся мєльодій разок;
Розсипались перли і зникли десь звуки,
Як феї прекрасні з казок.

І довю ту згинуту постать слідила, —
В очах засвітилась печаль;
Аж поклики мужа її сполошили, —
А потім — заплакав рояль...

* * *

Чи чули, як дзвонять в далекому селі
По тих, що на полі недавно лягли?
Чи чули сумний той розпухливий дзвін,
Що душу і серце схвилює він?...

Ті звуки розбитих надій, сподівань,
Акорди нестримних, невтішних ридань,
Що стиха в вечірнім повітрі плывуть
І мов промовляють: „вони не живуть“?...

Чи бачили постаті жінок смутних,
Що дзвін закликав до церкви їх?
Не в лаврах побідних героїв стрічать, —
Молитись в останнє і... біля їх не ждуть.

Мовчазні бредуть. Де зруйновано храм, —
Там місця немає ніяким словам:
Безбарвні, безсилі, нікчемні вони,
Щоб муки в їх вилить з душі, з глибини.

*Лий очі — ті мотра модських почувань
Вам скажуть, що тут — океани страждань;
В них буря засила оні життєві,
Зігнавши туди всі жахи бойові.*

*

*Коли-ж піднесе той розтучливий дзвін
За хмари жіночої постаті тїнь;
Укутав нею престол в небесах
І сонце загасить у райських садах?*

*Ніколи! Бо вітром навколо села
Розвієть ся все, як вечірняя мла;
Не дійде той дзвін і до гір та лісів,
Де братські могили сердешних бойців...*

* * *

(Ви. п. учит-ці С. Сидорович — присвячую).

*До дому вертаєсь молодий інвалід —
Убогої неньки дитина;
Герой славнозвісних, блискучих побід.
Юнак ще — безусий хлопчина.*

*Здоровля позбуєсь. На величній вістарь
За краще життя свого краю
Він радо одніс той єдиний свій дар,
Для неньки ждучий урожаю.*

*Ось — хатка, сад... Іде, мов сонний,
Не може надивить ся...
„Niech będzie Jezus pochwalony“
Стріча його сестриця*

*Маленька Галя... Зблід, — не знав,
Звідкіль взялись ті болі;
А Галя шлю обвивав:
„Так учать нас у школі“...*

*Схилив ся на тин, немов вдруге почув
У тому кривавому танку, —
За хвилю здавалось, що день уже був.
Тепер — ще далеко до ранку!..*

*„Ходімо-ж, Івасю, до хати скорійши, —
Там мама чекають відколи...
Ти плачеш? Ну, годі, — чого-ж ти стоїш?“
„А... мама — не ходять до школи?..“*

Новий провідник російського пансла- візму.

Сазонов уступив, бо був не досить ще панславистом. Сьому трудно було б повірити, колиб мова російських націоналістичних органів не була такою виразною. З нагоди уступлення доволі значного провідника російської заборчої політики „Новое Время“ з 24 липня в статті „С. Сазонов і славянство“ пише: „Роля Росії, яко єдиної великої славянської держави занадто відповідальна. Росії припало не лише визволити славянські народи й дати їм лад, але від її долі залежить саме існування славянського племені в світі. Тому погляди провідника закордонної політики Росії на славянське питання мали завжди й повинні мати на будуче майже рішаче значіння. І коли з міркою славянського історика дати оцінку діяльності Сазонова яко вождя російської заграничної політики, то, не зважаючи на війну, яка поставила рубом усі славянські питання й вибухла саме при нїм, усе-ж доведеть ся сказати, що добром його помянути не можна“. „Новое Время“ закидає Сазонову пасивність у славянській політиці й те, що, реформуючи своє міністер-

ство, він не лише не виділив „незвичайно важних славянських справ в окрему групу, а й почав переслідувати славянофілів у своїм уряді, зміцнивши в нїм чужонаціональні елементи“... „Невиразність його поглядів на польське питання, відсутність програми в чесько-словацькім питанню, уступливість у далматинськім питанню й постійні хитання в македонськім питанню дали привід до неправдивих відомостей про російську політику не лише в славянській, а й у західно-європейській громадській опінії“... „Сазонов забираєть ся тоді, коли славянське питання наближаєть ся до своєї розв'язки. Треба побажати, щоб при наступникови Сазонова славянське питання стрінуло більше зрозуміння, а головно сердечнїше відношення ніж при нїм“.

Таким робом Сазонов мусїв забрати ся, бо служив не досить безоглядно цілям російського панславїзму. Не можна сказати, щоб союзники давали за мало простору хижачькій політиці Росії, але вона рішила очевидно решту своїх сил наприкінці війни ужити виключно на досягнення своїх панславистичних цілей, а для сього очевидно не надавав ся Сазонов, залежний у значній мірі від Англії та Франції. Як віднеєли ся союзники Росії до зміни міністра заграничних справ, видно з вісток російських часописей, що майже по тижні після уступлення Сазонова Штюрмер і дипломатичні представники союзних держав не обміняли ся ще традиційними візитами. Та Росія гадає очевидно, що тепер уже не потрібно так, як ранїше, церемонити ся з союзниками. Штюрмер мусить, розумієть ся, провадити безоглядну панславистичну політику, якої не міг провадити цілком безоглядно Сазонов. „Биржевыя Вѣдомости“ пишуть про Штюрмера: „Судячи по розмовам журналістів з ним, його найближшою задачею являєть ся організування наших дипломатичних інституцій в більшій згоді з російськими засадами й він має зробити працю нашої дипломатії європейською по формі та російською щодо духа.“

Російська ліберальна преса засадничо не може перечити такому означуванню задач російської дипломатії. „Рѣчь“ висловлює лише боязко переконання, що „міжнародні відносини Росії, зміцнені спільною боротьбою та споені братською кровю на полі бою, не підляжуть якимсь змінам і хитанням. А приголомшені уступленням Сазонова „Русскія Вѣдомости“ пишуть скромно: „Штюрмер є людиною, цілком чужою міністерству заграничних справ, його призначення не має прикладів в історії міністерства заграничних справ. Очевидно Штюрмерови доручено не звичайне провадження справ міністерства, а провадження політики Росії в означенім напрямі.“ В яким саме напрямі хилить ся теперішня політика Росії, про се повідомляє добре поінформоване „Новое Время“ дуже виразно в негатиивній критиці Сазонова, яку ми навели в початку статї.

М. Троцький.

За тиждень.

Воєнні події. — Важні наради провідників центральних держав. — З внутрішніх перемін в Австро-Угорщині: мадярська опозиція. — Нові розпорядки австрійських властей у Сербії. — Участь Португалії у війні.

Хоча ми увійшли вже в двадцятий місяць війни, ніхто не може сказати, чи вже досягнена її найвища точка, чи ми тільки до неї наближаємо ся, чи може навіть уже не далекий її кінець. Рівновага сил обох воюючих сторін ще так мало переломана, а воля видержати до кінця така всюди сильна, що годі нині бавити ся в пророка й голосити, коли, де та як війна покінчить ся. Що торкаєть ся самих воєнних випадків, на східнім терені війни найважнїші події мали місце між Оттинїєю і Станиславом і здовж лінії Стрипи між Тернополем і Бучачем. Уже в нашім попереднім тижневім огляді зазначили ми, що війська центральних держав подали ся на захід від Товмача. В найблизших днях уступили вони перед переважючими силами Росїян ще дальше на захід і північ,

наслідком чого Росіяне перейшли Дністер і зайняли побіч тамошніх сіл також містечка Монастирська, Нижнів, Товмач, Тисьменицю й третє з ряду місто Галичини Станиславів, що числило перед війною разом з передмістями понад 60.000 мешканців. Також містечко Надвірна дістало ся в руки Росіян. Щоб не наражувати армії Ботмера над Стрипою, на яку міг легко напасти ворог з боків і ззаду, головна воєнна управа розпорядила, щоб вона подала ся на дальші оборонні становища. Тим способом Росіяне поступили також значно уперед і то легким коштом на лінії Тернопіль—Бучач, зайнявши кільканадцять сильно знищених місцевостей. Теперішнє воєнне положення представляєть ся тут так: Росіяне напірають на відтинок Зборів—Конюхи й на захід від Козови. Дальше на полудневий захід ведуть вони свої приступи над долішньою Золотою Липою на захід від Монастирск і на захід від Станиславова коло Єзуполя та Маріямпольа, де ходить їм про переправу через Дністер. У Карпатах ведуть ся бої із змінним щастем. У часі, коли на пограничю Буковини армія Пфляцкер-Балтіна посуваєть ся незначно вперед, мусіли війська союзників подати ся під Ворохтою на головні хребти Карпат. Великі бої ведуть ся також на полудневий захід від Залозець, одначе вони ще не покінчені. Дальше на північ в армії Гинденбургга не мали Росіяне ніяких успіхів. На Волині й над Стоходом на схід від Ковеля, а також дальше в околиці Скробови і над Огінським каналом коло Вигоновського озера всі їх наступи відперто.

Малі тактичні успіхи, якими могли похвалити ся держави порозуміння в боротьбі над Соммою, припали в значній мірі Французам, що виступали в менших масах ніж Англіїці. Останні розвивали з найбільшим трудом свої наступи там, де вони виступали самі одні. І в минулім тижні тріюмфувала на західнім фронті німецька моральна сила та німецька техніка й організація над обома сильними противниками. В Англії зачинають розуміти, що тактика, ужита над Соммою, не матиме сього наслідку, щоб з позиційної боротьби перейти до рухової війни. Одначе все-таки військова управа висилає нові маси військ на різну — з якоюсь тупою заїстію. Для французьких настроїв замітне се, що по судорожній радості побіди в початках битви над Соммою пробрала ся тепер у французьких послів потреба парламентарної контролі, яку палата ухвалила дня 24 липня. Відповідно до сеї ухвали має установити ся виділ з 30 членів парламенту, яких вибиратимуть що три місяці для контролі армії. Правительство має йти сим „контрольорам“ на руку під умовою, що вони не будуть мішати ся в заміри управи й переводження воєнних діл. Чи сі „контрольори“ принесуть яку користь для французької армії, треба сумнівати ся. Коли ми вже на західнім фронті, не завадить зазначити, що в рядах французької армії бореть ся коло чверть мільона небілоскірих військ. По французькому урядовому звідомленню про колоніяльні війська находить ся між ними: 30.000 мешканців Альжіру, 25.000 з Мадагаскару й Сомалі, 10.000 з Марока й 130.000 із західної Африки. Більше сих військ годі стягнути, бо вони не звикли до європейського підсоння, яке дуже шкодить їм.

На італійським терені війни, як ми вже зазначили в звідомленню за минулий тиждень, зайняли Італійці мостове укріплення Горицію, збомбардувавши його передтим до чиста. Се одинокий дотеперішній успіх Італійців за час повних 15 місяців. Австрійці зайняли нові приготовані становища на схід від Гориції, звідки відбивають тепер усі італійські наступи.* Бої там незвичайно криваві й вимагають великих жертв особливо з боку тих, що нападають. На тирольським фронті був виставлений простір Паневеджа на сильні наступи Італійців; одначе всі їх змагання не здали ся нінащо.

З турецьких теренів війни важніші події мали місце на Кавказі. Хоч Росіяне веди свою офензиву в осередку дальше, Турки перейшли на правім крилі до противофензиви та здобули укріплені височини й важні точки Вітліс і Мун. На перським фронті відкинули Турки Росіян ще дальше в напрямі

на Гамадан саме в часі, коли Росія й Англія присилували перське правительство в Тегерані віддати їм реорганізацію перських військ. На єгипетським фронті уступили Турки на схід від Катія.

На балканським фронті з виїмкою перепалок передніх сторожей на полудне від Бітоля (Монастиря) та в околиці Люмниці (на захід від Вардара) не було ніяких подій.

Перед кількома днями був німецький державний канцлер Бетман Гольвег і державний секретарь для заграничних справ Ягов у Відні. Обидва були на авдієнції у цісаря, а потім відбували конференції „на різні актуальні теми“ (як сказано в урядовім звідомленню) з бароном Буріаном, гр. Тисою й іншими урядовими особами. Народи тривали два дні. По їх виїзді до Берліна появило ся таке урядове звідомлення: „В дводневних нарадах між управителями заграничної політики обох держав сконстатовано в усіх обговорюваних справах повну однозгідність“. Отсе й все, що з виїмкою загальних фраз дістало ся до публичного відома. Одначе се немало, а в дійсности дуже багато, про що вже може незабаром, зокрема в польській і румунській справі, почуємо.

Велику увагу звернула на себе в останніх часах боротьба мадярських партій не тільки тому, що там і тепер проявляєть ся живе політично-партійне й парламентарне життя, коли в Австрії з того всього ні сліду, а й тому, що Угорщина се майже зовсім самостійна держава, яка в часі війни говорила дуже часто за цілу Австрію. Три мадярські опозиційні партії (конституційна, партія незалежності й католицька народня партія) зробили з урядом договір, силою якого забезпечили собі голос і вплив у справах внутрішньої й заграничної політики. Щоб не наразити ся народнім масам, уладили ся вони дуже зручно, а саме ухвалили вислати своїх провідників (перша графа Андраші, друга Альберта Аппоні, третя Алядара Зічі) до спільного виділу, який в порозумінню з урядом давав би президентови міністрів гр. Тисі свої ради покищо в різних справах заграничної політики австро-угорської монархії. Якби президент міністрів не слухав їх рад, сей виділ має право предкладати свої ради просто угорському королеви (значить, австрійському цісареві). Сим способом здобули собі ті три партії і вплив на правительство й забезпечили ся перед усякою відповідальністю. Дві з сих партій прийняли сей „новий курс“ легко, третя, а саме партія незалежності через се розбила ся. Ми вже свого часу доносили, що голова партії гр. Каролі покинув разом з іншими невдоволеними „новим курсом“ послами партію незалежності й заложив нову різко опозиційну партію із старою назвою. Основною ідеєю сеї партії була і є повна незалежність Угорщини. Одначе не се було причиною розлому партії. Сея партія віддавна мала два крила, які різнили ся передовсім поглядами на внутрішню політику. Граф Каролі і його приклонники були за тим, аби завести на Угорщині загальне й рівне виборче право, а Аппоні сьому противив ся, бо тоді інші народи Угорщини, які по справедливості повинні творити там більшість (в дійсности не мають найменшого голосу!), осягнули-б відразу вплив і значінне. Немалі різниці були між ними і в заграничній політиці. Граф Аппоні, вельми освічена людина, розумів, що незалежність Угорщини можна найлегше осягнути в злуці з Австрією і союзі з Німеччиною, а такої гадки була й більшість партії, коли графа Каролі уважають приклонником Франції. Одним словом гр. Каролі більше радикальний і поступовий. Коли він побачив, що його вплив в партії слабне, а його будуччина захитана, зорганізував з своїми прихильниками нову партію, яка допоможе йому зостати ся на дальше на поверхні політичного життя Угорщини.

Австрійсько-угорські окупаційні власти в Сербії видали вже другий раз свої рішення у важних питаннях культури. На основі розпорядку завели вони там у марті с. р. григоріанський календарь, а тепер латинське письмо. Відтепер маєть ся уживати всюди виключно латинських букв. Старославянської кирилиці вільно вчити тільки у злуці з наукою греко-православної релігії. Австрійська військова управа сподіваєть ся, що сим розпорядком розв'язано вже питання письма.

* В звідомленню австро-угорського генерального штабу з 16 с. м. зазначено, що тут вельми відзначили ся части 24 п. п. (український полк з Коломиї, про який у нас нераз писало ся).
І. Н.

Наші читачі знають, що до противників центральних держав належить також Португалія. За намовою Англії сконфіскувала вона свого часу в своїх пристанях німецькі кораблі, що й спричинило виповідження їй війни з боку Німеччини. Та на сій конфіскації ціла її „боева“ діяльність й скінчила ся. Тепер же, як доносять часописи, Англія намагаєть ся присилувати Португалію до висилки військ на західний терен бою. Коли португальське правительство не могло рішити ся дати військо на поміч Англії і Франції, явила ся перед Лісбоною англійська ескадра. Одночасно обіцяно Португальцям позичку в сумі 5 мільонів фунтів. Серед теперішніх відносин має 5 міль. фунтів у Португалії немаду вагу. Коли додати до того, що значна частина гроша опинить ся в кишенях міністрів і т. ин., які вже зуміють бути близько сеї суми, не диво, що деякі круги годять ся на висилку 40.000 війська на західний терен бою. В Мадриті думають, що незабаром буде в огні коло Вердену або над Соммою 40 тисяч Португальців, а в паризьких часописах читаємо навіть про 100.000 армію. Очевидно на заріз піде бідний народ, а про його думку не буде ніхто питати...

I. H.

Посмертні згадки.

Смерть Іллі Мечникова. 15 липня в Парижі помер знаменитий наш земляк, учений світової слави Ілля Мечников. Мечников походив з талановитої родини — брат його Лев був теж талановитим ученим, автором відомої праці про значінне великих рік в історії цивілізації. Був він зроду Українець, нешлюбний син харківського поміщика Шпаденка (звідси і його назвище — від „шпада“ = меч), родив ся 1845 р., учив ся в гімназії в Харкові й там же скінчив природничий факультет. Пару літ по скінченню університету студював у Німеччині (1864—1867 рр.), а потім був приватним доцентом на петербурзькйм університеті. В 1870—1882 рр. професорував в Одесі, на новоросійськйм унів. В 1882 р. вкупі з деякими іншими вченими мусів покинути університет „через незалежні причини“ й переїхав до Парижа, де працював у славетного Пастера. По смерті Пастера став Мечников на чолі Пастерівського Інституту. Крім спеціальних наукових праць, що прославили імя Мечникова в науці, відомий він ширшій публиці з своїх філософських нарисів і статей, як „Етюди про природу людини“, „Етюди оптимізму“, „Сорок літ шукання раціонального світогляду“, в котрих він зробив спробу уґрунтувати науково-натуралістичне розумінне людської природи й розвинув свою теорію довговічності. Останні друковані праці Мечникова присвячені головно історії біологічних наук в постанях їх видатних представників.

Вмираючи, наказав Мечников, щоб його труп спалили й над труною не було ніяких промов. Останки покійного, зложені в мраморову урну, переховують ся в бібліотеці Пастерівського Інституту.

Смерть Лілі Браун. Німецька література понесла болючу втрату. Вмерла Лілі Браун, знаменита письменниця, що обдарувала літературу свого народу та цілого світа великими, могутніми творами, та прегарний тип жінки, що боролася весь свій вік за права жіноцтва. — Донька пруського генерала (ур. 1865) вийшла першій раз за професора Г. Пішицкоґо, а другий раз за Генрика Брауна, відомого соціалістичного письменника. З того часу походять і найважніші праці про жіночий рух, як „Жіноче питання“, „Охорона материнства“, „Жіноче питання й соціальна демократія“, „Жіноча праця й домове господарство“. Яко знаменита бесідниця брала й активну участь у політичній життю німецької соціальної демократії. — При кінці свого життя усунула ся від партійного руху та віддала ся чисто літературній праці, працюючи одначе й далі для справи визволення жінок. — З її творів найважніші: „Aus Gothes Freundeskreise“ (З готського приятельського круга), „Im Schatten der Titanen“ (В тіні титанів), „Die Liebesbriefe der Marquise“ (Любовні листи маркізи), видала також батькові „Kriegsbriefe aus dem Jahre 1870—71“ (Воєнні листи з рр. 1870—71).

Вісти.

Другий том української енциклопедії. А. Л-цький подає в 187 ч. „Рѣчи“ з 10 липня ст. ст. рецензію на другий том відомої збірної праці: „Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ“, яка стала виходити в Петербурзі під редакцію проф. Хв. Вовка, проф. М. Грушевського, проф. М. Ковалевського, акад. Хв. Корша, проф. А. Кримського, проф. М. Туган-Барановського, акад. А. Шахматова. На підставі згаданої рецензії познайомлюємо наших читачів з змістом другого тому капітального енциклопедичного видання. Містить сей том відділи: географічний, статистичний, антропологічний, етнографічний і часть відділу, присвяченого мові. В першій відділі крім загального географічного нарису України (С. Рудницького) є окремі нариси Галичини (В. Охримовича), Буковини (Йогож) і Угорської України (С. Томашівського). Хоч розмірно невеличкі обом сї нариси, містять багато фактичного й цифрового матеріалу. Цінною самогійною роботою є стаття відомого покійного земського статистика А. Русова „Статистика українського населення Европейської Росії“. Автор оперує головно цифрами переписи з 1897 р., які дещо устарілі тепер, але які цінні тому, що се одинокий матеріал, на основі котрого можна було означити етнографічний склад населення Росії. Загальне число українського населення в межах Росії в 1897 р. подає Русов на 22, 4 мільонів і то таких, що подали як рідну мову українську, а беручи під увагу природний зріст населення, в 1911 р. на 27,5 мільонів. Українське населення переважає в 106 повітах на території 506,6 тисяч квадратних верстов, при чім у більшості повітів ся перевага творить 80—98%.

Зовсім ориґінальною роботою і щодо матеріалу й щодо методи є стаття проф. Хв. Вовка „Антропологическія особености українського народа“. В молодій російській антропологічній науці Українцям пощастило звернути на себе увагу в більшій дещо ступні ніж іншим галузям славянського племені, але досліди сього роду основані на незначнім щодо числа та випадковім матеріалі. Проф. Хв. Вовк досліджує українське плем'я цілком систематично, самогійно та при помочи своїх слухачів-студентів петербурзького університету; зібраний сим робом матеріал і використаний першій раз у праці проф. Вовка та представляє великий інтерес наукової новості. Праця того самого автора „Етнографическія особености українського народа“ (коло 200 стор.) виповнює найзначнішу часть тому. Хоч яке велике баґацтво виданого українського етнографічного матеріалу, одначе не маємо ще його систематичного зведення разом, а й сей матеріал відносить ся у своїй переважній части до області народньої устної словесности, а небагато властиво зроблено для досліду матеріального побуту народу. Праця проф. Хв. Вовка має на цілі саме ту малодосліджену область побутового життя народу, представляючи способи добування ним сирових матеріалів, його техніку, їжу, оселі, домашню обстанову й одіж, його вірування, обичаї й обряди, його суспільні та правові поняття і вкінці його відомости, наскільки вони цілком народні, себто незалежні від безпосереднього впливу шкільної науки. Як перша проба в данім напрямі отсей дослід має виключно фактичний характер; автор малює перед нашими очима строго систематичний образ народнього побуту, рідко задержуючи ся в процесі роботи на висновках і узагальненнях, які збирає разом коротко в кінцевій части праці. Доповненням праці проф. Вовка є стаття О. Єфименкової „Обычное (звичаєве) право українського народа“.

В отсім томі української енциклопедії починаєть ся і фільольогічний її відділ статєю акад. А. Шахматова „Краткій очеркъ історії малоруського (українського) язика“ (Короткий нарис історії української мови). Автор обмежує свою задачу на розгляд історичної долі української мови, висловлюючи в короткій формі ті виводи, котрі подрібніше умотивовані в інших його ширших працях. Істота фільо-

льогічної теорії акад. А. Шахматова містить ся ось у чім: малоруська мова (сеї останньої не ідентифікує автор з українською мовою яко сучасною літературною мовою Українців) виділила ся в дуже давній добі з загальноруської прамови — тої, що не дійшла до нас у письменних пам'ятниках прамови, з котрої вийшли й інші руські мови (північно-великоруська, південно-великоруська й білоруська), але потім у звязку з розселенням східного Славянства почав ся розпад руської родини, побільшений дальшими історичними подіями — нападом Татарів, котрий відірвав південно-русську від північно та східно-русських груп, далі входом Українців у склад нових державних організмів і т. ин. Книжна мова інтелігентної класи розвивала ся поступово та представляла композицію мови болгарських літературних пам'ятників з місцевими язиковими елементами. Ця книжна мова щораз більше націоналізувала ся, як на півночі, де повставали нові осередки, що перейняли державні та просвітні задачі Києва, так і на полудні, стаючи щораз доступнішою для впливу народної щоденної мови. Пізнійша політична доля українського племені, що відірвала його інтелігентну класу від народних низів, задержала розвиток української літературної мови, однак „її поява, — говорить акад. А. Шахматов, — означала важний момент у народнім життю: українська інтелігенція повернула до народу, звела очі на нього, подала йому руку. Вона мусіла заговорити з ним на його рідній мові. І, розумієть ся, витворена таким робом літературна мова має забезпечену будучину: момент спільності інтелігенції з рідним народом оживить її розвиток, як він заглухне, — відродить його, як він замре. В теперішнім часі, коли в нас у Росії зростає просвіта та збільшилась місцева культура, не може бути вже й мови про розривання інтелігенції й народу.“ З таким теплом написану статтю, не зважаючи на її дещо спеціальний характер матеріалу, читаєть ся від початку до кінця з живою неослабленою цікавістю.

В книжці є велике число рисунків (між ними й барвних), що багато ілюструють головне етнографічний відділ, а також багато картограм і діаграм. З зверхнього боку представляєть ся видання як найкраще.

Поворот д-ра С. Федака. В переїзді до Львова пробував кілька днів у Відні др. С. Федак, директор „Дністра“, повертаючи з Росії, куди вивезла його російська армія яко закладника зі Львова.

Др. С. Федак через цілий час свого заслання мешкав у Києві, на початку в арешті, а потім на приватній квартирі за порукою одного з місцевих Українців.

З поліцейського боку умови перебування в Києві були досить зносні — др. С. Федак мав повну змогу стикати ся з найширшими кругами українського громадянства в Києві, пізнав життя академічної молодіжи, мав нагоду звидіти пару українських сіл і побувати на могилі Шевченка.

Ще деякі закладники-Українці перебувають більше менше в подібних умовах, але переважна частина вивезених з Галичини до Києва Українців мешкає у так зв. „Українській тюрмі“ — приватнім захисті для вивезених Українців, який удержують київські Українці громадськими коштами.

Загалом російські, а спеціально київські Українці в міру спроможности старанно піклують ся своїми галицькими земляками, вивезеними російськими властями.

Розкинені скрізь по широкій Росії галицькі засланці піддержують між собою оживлену переписку, а др. Федак часто одержував письма від митрополита гр. Шептицького, від яких усе віяло спокоєм.

Ходять в Росії чутки, про що зрештою й в часописах писалось, що російське правительство збираєть ся виточити митрополитови Шептицькому політичний процес. Матеріал до процесу нібито знайдено в приватнім архіві митрополита у Львові.

З російських настроїв подав др. Федак, що від початку теперішньої російської офензиви повернула до Москалів віра в добрий для них кінець війни, популярною цілю якої є здобутте за всяку ціну Галичини.

Др. Федак повернув до Австрії через Петербург, Стокгольм, Берлін. Їхав у товаристві ще двох львівських закладників: проф. Бека і д-ра Шляхера. Выглядає здоровим і бадьорим, тільки зажуреним за родиною і рідною Галичиною.

Депутат з Катеринослава Петровський в Якутській області. Як доносять російські газети, засудженого за агітацію проти війни депутата російської Державної Думи з Катеринослава соціалдемократа Петровського, відомого з промови в Думі в обороні прав українського народу, що перебував досі на засланні в Снісейську, отсе недавно арештовано й переведено аж в Якутську область.

Домагання української мови на Харківщині. Харківський конгрес кооперативних товариств півдня Росії ухвалив резолюцію про необхідність для кооперативних союзів і товариств звернути поважну увагу на широкий розвиток видавничої діяльності та расповсюдження літератури. Зїзд ствердив у резолюції, що розвиток видавничо-просвітної діяльності невіддільно получений з національною формою вияви народної думки, тому збори висунули в першу чергу питання про українську мову.

Українська мова в діточих захистах Союзу городів. Як доносить „Русское Слово“, при відділі допомоги населенню Комітету Союзу городів південнозахідного фронту зорганізовано спеціальний „діточий відділ“, який обїзджає відбиті й зайняті російськими військами місцевости та на місці розсліджує положення дітей, що лишили ся без опіки, й організує для них допомогу. В останніх часах „діточий відділ“ зорганізував у Галичині чотири захисти. Крім того відділ приступає до організування захистів для дітей на Буковині та в свіжо зайнятих місцевостях Галичини. У захистах учать дітей ремесла, а також читати й писати. За дозволом тернопільського губернатора наука читання й писання відбуваєть ся в рідній мові дітей.

Бібліографія.

Чужі видання.

Axel Schmidt. Das Endziel Rußlands (Кінцева ціль Росії). Mit einem ökonomisch-politischen Kapitel von G. Hermann (З економічно-політичною главою...). Видавнича фірма наслідників Л. Енгельгорна в Штутгарті, 1916. Стор. 80. Ціна 1.50 M. (2.25 K).

Зміст: передмова проф. д-ра Павла Рорбаха, а далі „Царгород кінцевою цілю“ з такими п'ятьма главами: Завіщання Петра Великого; Третій Рим; Папрусизм; Економічні підвалини боротьби за Дарданелі; Або—або.

Книжка появилася в серії, яку видає Рорбах п. з. „Die russische Gefahr. Beiträge und Urkunden zur Zeitgeschichte“ (Російська небезпека. Знадібки й документи до історії теперішнього часу), а саме як другий випуск у сій серії. Поява серії мотивована отсими словами: „Після дволітньої війни треба б думати, що вже непотрібно вказувати зокрема на російську небезпеку. А все-ж се факт, що незнання та баламутне ослаблення глибших причин німецько-російського конфлікту відвертає нашу публичну думку не тільки від теперішньої, але й від будучої грози й небезпеки для Німеччини на Сході. Відносна байдужність, яка огортає нас супроти сеї найбільшої з усіх небезпек, має в тім свою причину, що російська влада й російська політика для дуже багатьох споміж нас усе ще terra incognita. Инакше було-б у нас вже давно відомо, що не зважаючи на європейську позолоту, монгольський завойовницький нахил є тепер, як і давніше, головною основою російської заграничної політики, а також для нинішньої заграничної політики є справжнім гаслом вислів Катерини II: „Колиб я могла панувати тільки 200 літ, так ціла Європа мусіла-б підлягти під берло Росії“.

Тому зовсім на часі появляєть ся отся збірка знадібок і документів до історії теперішнього часу, що вияснюють російську небезпеку.

При помочи збірки, яку видає др. Павло Рорбах, а яка подає по найбільшій частині невідомий або мало відомий російський матеріал, може собі кожний сам виробити думку про те, що дійсно означає „російська небезпека“. Здивують ся читачі, які важні й незбиті факти були досі невідомі загальною.

З ходом думок у книжці Шмідта зазнаємо наших читачів у статі „Кінцева ціль Росії“.

Dr. Adolf Grabowsky. Die polnische Frage (Польська справа). Берлін, 1916. Стор. 108. Ціна 2 мар. = 3 К.

Зміст: Передмова. I. Польський край. II. Поляки й Жиди. III. Польський антисемітизм. IV. Істота східного жидівства. V. Вигляди східного жидівства. VI. Вигляди Поляків. VII. Польські партії. VIII. Поляки в Росії. IX. Характер Поляка. X. Польща й Німеччина. XI. Загальні передумови розвязки польської справи. XII. Домагання центральних держав і бажання Поляків. XIII. Зла розвязка. XIV. Добра розвязка. XV. Висліди для польської справи в Прусії. XVI. Висліди для жидівської справи. XVII. Польська судба. З передмови довідуєть ся читач, що отеза книжка Грабовського про польську справу се вислід власних помічень у російській Польщі. „Дуже повчаюче мілітарне становище уможливило автори багато обертати ся по країні й дало йому також вільний час докладно їй приглянути ся“.

Антисемітизм у Польщі не має релігійного й расового характеру, як у Москалів, але економічні причини. Економічною кризою грозило Польщі, коли привандрувала сюди величезна хвиля прогнаних з Росії Жидів. Огірченне Поляків виявило ся в економічній бойкоті проти Жидів, таким безоглядним, як ніде инде. Польські часописи приносили щоденно назви жидівських фірм з пересторогою: „Не купуйте в Жидів“. Скрізь закладано нові польські торговлі, скрізь основувано спілки для конкуренції з Жидами. „Коли Жид Сходу найде в Німцях свого помічника, тоді можуть Німці рахувати на зовсім природну прихильність східних Жидів, однак притім мусять берегти ся германізувати їх безпосередньо“. Разом із тим автор не годить ся з тими німецькими кругами, що не схильні покладати якихсь надій на Поляків, не зважаючи навіть на те, що великі партії російської Польщі наскрізь прихильні до Росії. Партія великих капіталістів: великих земельних власників, великих промисловців і великих торговців — стоїть на ґрунті своїх реальних потреб, які диктують їй політичну й економічну приналежність російській Польщі до Росії. Се угодова партія з варшавським денником „Слово“, з могутнім впливом у Петербурзі. Більше значіння для Польщі мала національно-демократична партія, властива польська партія, осередок цілого партійного життя. Вона, сильно антисемітська, має знаменитих провідників, як Роман Дмовський, опираєть ся на селянських масах і менших земельних власниках, далі на великій частині світської інтелігенції, дрібним міщанстві й низшим духовенстві. Органом сеї партії російської орієнтації є „Газета Варшавська“. Партією без значіння є „Поступова Демократія“; багато важнішою є партія польських національних соціалістів — польська соціалістична партія. А хоч з її лона вийшли ряди польського легіону, що беть ся по боці центральних держав проти Росії, про прихильність для Росії й сеї партії свідчить факт, що з неї вийшли також ряди польського легіону в Росії, котрий стоїть у боротьбі проти центральних держав.

Такий настрій партій не дивний. Польський великий земельний власник, польський великий промисловець і великий торговельник дуже заінтересовані у великій російській ринку. Товариські та класові звязи лучать польську шляхту з пануючими кругами Росії. Російські офіцери й урядники просто розкидали в Польщі легко зароблений гріш. Се й подобало ся тим, що дістали гроші, й імпонувало всім. До того для Поляка до глибини душі несимпатична тверда організація, строга свідомість обовязку й державна ідея Німців. І хоч Поляк користає з порядку, заведеного Німцями, він бореть ся проти того. „Не дурім себе! Він тужить за м'яккістю і знаходить твердість, твердість, під якою не ба-

чить сильного вогню. Він навіть не може його бачити, бо в дійсності він навіть не хоче м'яккіости, але ніжності. Й тут ключ польського панславізму“ (стор. 51). Зрештою польське москвофільство впливає у великій частині з неясного й легковірного польського національного характеру, позбавленого політичного зміслу, цивільної відваги, послідовности, з великим нахилом до фразерства. Недостає ще ліниветва, а стояв би перед нами не один тип галицько-українського „патріота“.

Що торкаєть ся розвязки польської справи, автор стоїть за повірненем долі Польщі рівномірно обом центральним державам, аби забезпечити обидві держави перед ударами з боку. Мало-б се бути спільне панування (condominium) Австро-Угорщини й Німеччини над Польщею. „Ніколи не забезпечила-б російська Польща удару з боку на Німеччину, якби Конгресову Польщу віддано Галичині, зробленій незалежною. Певно не можна сумнівати ся щодо вірної цісареві політики австрійського Польського Кола, але воно провадило усе-таки постійно таку самостійну політику, таку політику самоповаги, що вже дальше відділення Галичини від австрійського тіла викликає тяжкі сумніви, тим більше ще побільшенне сеї самостійної Галичини о російську Польщу. Однак сього треба устерегти ся вже з уваги на Українців, котрих сим робом загнано-б ще більше ніж досі під вплив Росії. Але колиб ми в Німеччині не бачили себе забезпеченими Великою Галичиною перед ударами з боку, легко повстало-б навіть невдоволення супротив Австрії й Польща, замість творити міст між центральними державами, стала-б просто перегородою між ними“. Спільне панування над Польщею уважає автор одинокою доброю розвязкою польської справи ще з уваги на жидівське питання в Польщі та на забезпеченне Німеччини перед польською іредентою в Прусії.

Петро Лівобережний. Десятилітний ювілей (1905—1915) Українська Соціалдемократія. No. 4, Софія, 1915. Ціна 3 коп. 5 сот. Брошура написана з приводу десятиліття російської революції. В додатку надруковані пісні: Ви жертвою в бою нерівним лягли (Жалібний марш) і Сміло, други!

Свій до свого! Українська кравецька робітня.

Рік оснування 1904.

Теодор Савула, Wien, I., Riemergasse Nr. 2

подає до ласкавої відомости п. т. земляків, що виконує всякого роду роботи кравецькі, як мужеські, так і жіночі з добірного матеріалу — солідно й по уміркованій ціні. Одяги мужеські, жіночі, священичі, військові та студентські. Добірний склад матерій на місці, від найдешевших до найвибагливіших.

Зміст: Кінцева ціль Росії — І. Герман. Економічні підвалини боротьби за Дарданелі. — Н. В. Фінляндське питання під державно-політичним оглядом. — З поезій полоненого О. Кобця: Братови. Я вкладаю. Родивсь рабом — в убогій хаті. Той малесенький букет. А згуки росяди, мов хвилячки сріблясті. Чи чули, як дзвонить в далекім селі... До дому вертавсь молодий інвалід. — М. Троцький. Новий провідник російського панславізму. — І. Н. За тиждень. — Посмертні згадки: Ілля Мечников. Лілі Браун. — Вісти: Другий том української енциклопедії. Поворот д-ра С. Федака. Депутат з Катеринослава Петровський в Якутській області. Домагання української мови на Харківщині. Українська мова в діточих захистах Союзу городів. — Бібліографія.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.